بسم الله الرحمن الرحيم

زنجیرەی بابەتە هەنووکەییەکان
ئەڵقەی:

چەند بنەمایەکی گرنگی وتاربێژیی

چاپی یەکەم

علی باپیر

٢٠٠٧ز ١٤٢٨ ك

ۆ بڵاوکردنەوەو راگەیاندن

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله محمد وصحبه وآله

بەندە د. عەلی باپیر ، بەڕێز مامۆستا مخلص و

نووسینگەی تەفسیرم تەخویل کرد بۆ چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانم ، خوا بەرەکەت و پیتی زیاتر

بخاتە ئیش و کاریانەوە .

وە جگە لەوان هیچ کەسێکی دیکە مافی چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانی بەندەی نییە .

ع

عەلی باپیر

١١ ربیع الثانی ١٤٢٦

٢٠٠٥/٥/١٩

هەولێر

مافی لەچاپدانەوەی پارێزراوە بۆ
نوسینگەی تەفسیر

ناوی کتێب: چەند بنەمایەکی گرنگی وتاربێژی
نوسەر: عەلی باپیر
بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو راگەیاندن هەولێر
دیزاین: نەوزاد کۆیی
بەرگ: أمین مخلص
نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٢٨ك – ٢٠٠٧ز
تیراژ: ٣٠٠٠ دانە

لە کتێبخانەی گشتی هەولێر ژمارەی سپاردنی (   ) ی ساڵی

تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە و راگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل: ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

(ومن أحسن قولاً مِمَّنْ دعا الى الله وعمل صالحاً
وقال إِنَّنــي من المسلمين) (فصلت ـ٣٣)

پێشـكـەش بـێ

بەو وتاربێژانەی بە ساغیی و دڵسۆزیی و لێزانیی و لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا ڕوون و ڕاشكاو و بوێرانە خەڵكی لە ڕاستی یەكانی ئیسلام و یاساكانی شەریعەت حاڵی دەكەن و پێش وتاریش بە كـــــردار ئیسلام و بەها بەرزەكانی یان لە خۆیاندا بۆ بەرجەستە دەكەن.

پێناسـەی ئەم ناميلكـەيە

خوێنەری بەڕێز:

ئەم ناميلكەيە وەك سەرجەم هاوەڵەكانی ديكەی لە ئەسڵدا وتارێكی بەندە بووە كە بۆ ژمارەيەك لە مامۆسـتايانی وتاربێژ لە هـەولێر و دەوروبەری دراوەو پاش ئەوەی لە كاسێتەوە هێنراوەتە سەركاغەز[1] پێييدا چوومەتەوە سووكە دەستكاريی يەكم كردوە، بەم شێوەيەی لێهاتوە، هيواداريشم ئەم ناميلكەيە وێڕای كتێبـی (زانايانی ئيسـلام كێن و چۆنن؟!) يارمەتيدەرێكی باشی مامۆستا وتاربێژو دەرسبێژەكان بێت لە بواری چۆنيەتی وتاردان و دەرس گوتنەوەو ئامۆژگـاری كردندا، وە ببێتە مايەی كاريگـەر بوون و بەرهـەمداربوونی وتـارو دەرس و دەورو ئامۆژگاريی يەكانيان.

(١) لە لايەن برای بەڕێزم كاك (حيدر مُظفر) هێنراوەتە سەر كاغەزو كاك (زانا حسن بابكر) تايپی كردوە خوا پاداشتيان بداتەوە .

پێشـــەكی

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسول الله محمد وآله المهتدين بهداه

خوای بەخشەرو بەبەزەیی (سبحانه و تعالى) پاش ئەوەی هەركام لە ئادەم و حەووای هاوســــەری -سەلامی خوایان لەسەر بێ- لە لایەك و ئیبلیسی نەگریسی لە لایەكی دیكەوە لە ئاسمان و بەهەشــــتەوە ناردنە سەر زەوی، وەك ســـزایەك بۆ سەرپێچی یەكەیان، پێی ڕاگەیـــاندن كە لەمەودوا بۆ بەڕێوەبردنی ژیان و گوزەرانی سەر زەوی خۆیان و وەچەكانیان بەرنامەو ڕێنمایی تایبەتی خۆییان بۆ دەنێرێ و موژدەشی پێداون كە ئەگەر بەپێی بەرنامەو هیدایەتی خوا بەڕێوە بچن و ژیـــانی تاكیــــی و خێزانیی و كۆمەڵیی یان لەبەر ڕۆشنایی شەریعەتی خوادا ڕێك بخەن، ئەوە هەرگیز دووچاری سەرگەردانیی دونیاو چارەڕەشــــــی و بێمرادیی دوارۆژ نابن، وە لە هەمان كاتیش دا هەڕەشەی لێكردوون و ترساندوونی كە ئەگەر پشت لە بەرنامەو ڕێبازی خوا بكەن و لە ڕاستەشەقامی خوا (عزَّ وجلّ) هەتڵەبن، گیرۆدەی ژینتاڵیی دونیاو كوێرەوەریی و كوێربوونی ڕۆژی دوایی دەبن! وەك فەرموویەتی: ﴿ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ۞ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْـــرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَـــةً ضَنْكًا وَنَحْشُـــرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

﴿أَعْمَـى﴾ (طه ١٢٣،١٢٤)، واتە: ـ خوا ـ فەرمووی هەردوولاتان پێكەوە لێی بچنە خوارێ كە هەندێكتان دوژمنی هەندێكتانن، جا هەركات لەمنەوە ڕێنمايی تان بۆ هات ئەوە هەركەسێك شـــــوێن هيدايەتی من بكەوێ نە ـ لە دنيا ـ ســـەرگەردان دەبێ و نە ـ لە دواڕۆژيش دا ـ ڕەنجەڕۆو بێ مراد دەبێ، بەلاّم هەر كەسێك پشت لە ياد (و بەرنامە)ی من بكات ئەوە ـ لە دنيادا ـ ژيانێكـــی تەنگ و تالّی دەبێو لە ڕۆژی قيامەتيشدا بە كوێری حەشری دەكەين.

جا بێگومان خوای كاربەجێ حيكمەتی وای خواستوە كە پەيـــام و بەرنامەكانی خۆی بۆ ڕێنمايی مرۆڤ و جن قۆناغ بە قۆناغ و بە گوێرەی پێويست بە پێغەمبەرانی هەلّبژاردەی خۆيدا (عليهم الصلاة والسلام) ڕەوانە بكات، وەك فەرموويەتی: ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ـ٧٥﴾ـ. واتە: خوا لە فريشتەكان و لە خەلّكی ڕەوانەكراوانی هەلّدەبژێرێ، بێگومان خوا بيسەرو بينەرە.

وەخوای زاناو توانا (عزَّ وجلّ) ڕاشی گەياندوە كە تەنيا پاش هاتنی پێغەمبەران (صلوات الله و سلامه عليهم)و هەلّسانيان بە هەردوو ئەركی گەورەو گرنگی: موژدەدان و ترساندن، خەلّكی بيانوو بڕاو دەبن، وەك فەرموويەتی: ﴿رُّسُلاً مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ (النساء ـ١٦٥) ، واتە: پێغەمبەرانێكی موژدەدەرو ترسێنەرن تاكو خەلّكی پاش پێغەمبەران (عليهم السّلام) هيچ بەلّگەيەكيان لەسەر خوا نەبێ، وە بێگومان خوا زالّی كاربەجێيە.

جا دياره پێغەمبەرانى خوا (عليهم السّلام) ئەركى موژدەدان (تبشير) بە بەختەوەرى دنياو سەرفرازى لە دوارۆژدا لەكاتى پەيڕەوييكردن لە شەريعەت و، ترساندن (انذار) بەسەرگەردانيى و ژينتاڵيى دنياو ڕەنجەڕۆيى و ڕۆژ ڕەشيى دوا ڕۆژ، لەكاتى لادان و لامليى لە شـــــەريعەتيان زۆرباش جێبەجێ كردوەو بە تەواوى بوونە تە بەڵگەى خوا بەسەر بەندەكانييەوەو هەموويانيان ـ يان زۆربەيانيان ـ بيانوو بڕاو كردوە.

هەتا پێغەمبەرى خاتەم (محمد) ﷺ كە ئەويش بە حوكمى سەروەر بوون و كۆتايى بوونى بۆ پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) لە هەموويان چاكتر ئەو ئەركەى ئەنجام داوە، وەك لە وتارى حەجى ماڵئاوايى[٢] (خطبة حجة الوداع)دا هاوەڵانى بەڕێزى بەچاكترين شێوە شايەديى يان بۆ داوەو ئۆباڵيان بۆ كێشاوە كاتێك پێى فەرموون: (ألا هَلْ بلَّغْت؟!) ئەرێ پێم ڕاگەياند؟! ئەوانيش گوتيان (اللهم نعم) بەڵێ ئەى خوايە پێى ڕاگەياندين، ئەويش پەنجەى موبارەكى بەرەو ئاسمان بەرزكردۆتەوەو پاشان ئاماژەى بۆ ئەو هەموو خەڵك و حەشاماتە زۆرە كە زياتر لە سەد هەزار (١٠٠,٠٠٠) بوو ون كردوەو فەرموويەتى: (أللهم فأشْهَدْ) ئەى خوايە دەتۆ شايەدبە!

ئنجا ئاشكراشە كە بە (موحەممەدى كوڕى عەبدوڵڵا) ﷺ دەرگاى پێغەمبەرايەتى و وەحى داخراوە: ﴿ مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴾ (الأحزاب ـ ٤٠)،

(٢) وەك لە (صحيح مسلم) دا هاتوە.

بۆيە ئەركی گەورەو گرنگی ڕاگەياندنی پەيام و بەرنامەی خوا سبحانە و تعالی، وە موژدە پێدان و ترساندنی خەڵكی پاش پێغەمبەری كۆتايی ﷺ ئەركێكە بەپلەی يەكەم كەوتۆتە ئەستۆی زانايانی میراتگری پێغەمبەران، ئەوانەی كە بە گشتی خوای كاربەجێ بە بەندە هەڵبژاردەكانی خۆی ناوی بردوون و پێناسەی كردوون، وەك فەرموويەتی:

﴿ وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ۞ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا.﴾ (فاطر ـ ٣٢،٣١)

واتە: وە ئەو كتێبەی بۆ تۆمان ناردوە هەر ئەوە هەق و ڕاستە، كتێبەكانی پێش خۆی بەڕاست دادەنێ ـ كە لەلايەن خواوە نێرراون ـ بێگومان خوا بە بەندەكانی شارەزای بینايە. پاشان كتێبی خۆمانمان ـ كە قورئانە ـ كردە میراتی ئەوكەسانەی كە لەنێو بەندەكانمان دا هەڵمان بژاردوون ..

ئنجا بەپێی بنچینەی: (عاقڵ ئەو كەسەیە عەقڵی خەڵكی بینێتە گەڵ عەقڵی خۆی) وە لە سۆنگەی ئەوەوە كە مامۆستايانی وتاربێژ و ئاڕاستەكەر (موجِّه)ی مسـولمانان قسە بۆ هەموو خەڵكی دەكەن و بە ناوی خواو پێغەمبەری خواوە ﷺ ئامۆژگاریی یان دەكەن و ڕێنمایی یان دەكەن، بۆیە لەسەر تێكڕای مسولمانان پێویستە لە هەموو ڕوویێكەوە خەم لە مامۆستایان بخۆن و پشتیان بگرن و هاوكاریی یان بكەن كە لەو ئەركە گەورەو گرنگەی سەرشانیاندا سەركەوتوو بن.

جا یەكێك لە بوارەكانی هاوكاریكردن و پشتگیریی كردنیان ئەوەیە كە بە تێبینیی و سەرنج و ڕەخنەو ئامۆژگارییەكانیان دەوڵەمەندیان بكەن و لە هیچ قسەیەكی خێرو ئاگاداریی و سەرنجێكی بەسوود بۆیان درێغی نەكەن،

به پێی فەرمانی خوا: ﴿ وَالْعَصْرِ ۞ إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ ۞ إِلا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ (العصر ١– ٣) وه به پێی فەرمانی پێغەمبەری خواش ﷺ (الدِّين: النصَّيحة. قلنا لمن؟! قال: لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامَّتهم) متفق عليه. واته: ئایین دڵسۆزیی یه، گوتمان بۆ کێ؟! فەرمووی: بۆ خواو کتێبەکەی و پێغەمبەرەکەی و پیشەوایانی مسوڵمانان و تێکڕاشیان به گشتی.

ئنجا پێویسته مامۆســتایانی وتاربێــژیش له بەرانبەردا زۆر به دڵفراوانیی و خۆشحاڵیی و تەوازوع و سوپاسکردنەوه تێبینی و سەرنجی خەڵکی ـ بەتایبەت که لەڕووی دڵسۆزیی یەوه خرابێته ڕوو ـ وەربگرن و پێیان وانەبێ هەر لەبەر ئەوەی چوونەته سەر مینبەرو قسه بۆ خەڵکی دەکەن و ئامۆژگاریی یان دەکەن له هەموو خەڵکەکــه چاکترن و لێیان زاناترو شارەزاترن و پێویستی یان به تێبینی و سەرنج و ئامۆژگاری کەس نەماوه! چونکه بێگومان مەرج نیه هەرچی چووه سەر مینبەرێك له هەموو ئەوانەی خوار مینبەرەکه چاکترو شارەزاتر بێت، وه مەرج نیه هەر کەسێك بوو به ئیمام و له میحـــــڕابدا وەستا، له هەموو ئەوانەی له پشتیەوه وەستاون له خوا نزیکتــرو پاکتر بێت (عطاءالله السكندري)یش جوانی گوتوه که دەڵێ:(لاتصاحِب عالماً يَرْضى عَنْ نَفْسِهِ وأَيُّ عِلْمٍ لِمَنْ يَرْضى عن نفسه!!) واته: هاوەڵێتی زانایەك مەکه که له خۆی ڕازی یه، جا کەسێك له خۆی ڕازی بێ کوا زانیاری هەیه؟!

کۆتایی ئەم پێشەکی یەش به چەند قسەیەکی نەستەقی (علي بن أبي طالب) خوا لێی ڕازی بێ دێنم:

(مَنْ نَصَّبَ نَفْسَه للناس إماماً فَلْيبدأْ بِتَعْليم نَفْسه قبل تعليم غَيْره وليَكُنْ تأْدِيبُهُ بِسيرتهِ قبل تأديبه بلسانهِ، و مُعَلِّمُ نَفْسِهِ و مَؤدِّبُها أَحَق بالأجْلال مِنْ مُعَلِّمِ الناس ومؤَدِّبِهِمْ)[3]، واته: هەركەسێك خۆی كرده پێشەوا بۆ خەڵكی با لەفێركردنی خۆیەوه پێش فێركردنی خەڵكی دەست پێ بكات، وه با خەڵك فێری ئەدەب و ئاكاری جوانكردنی به هەڵوێست و ڕەفتاری بێ پێش زمان (و وتاری) ، كەسێكیش توانیبی خۆی فێربكات و خۆی بكاته خاوەن ئەدەب و ئاكاری پەسەند شایستەتره بەڕێز لێگیـران له كەسێك كه سەرگەرمی فێركردن و ئەدەب دادانی خەڵكه (و خۆی پشت گوێ خستوه)[4]

خواش بەكەرەم ولوطفی بێ سنووری زانیاری و شارەزایی یەكەمان بكاته بەڵگەی دەستمان بەسەر خەڵكەوه، نەك بەڵگەی خەڵك بەسەرمانەوه، وه ئێمەش بكاته بەڵگەی خۆی و بەرنامەكەی بەسەر خەڵكەوه، نەك باربین بەسەر ئیسلامەوەو بیانوو و بەڵگەی خەڵك بین بەسەر ئیسلامەوه!

١٥ ذی القعدة ١٤٢٧

٢٠٠٦/١٢/٦

هــەولێر

(٣) بڕوانه: (سَجْع الحَمام في حِكَم الأمام) ص٤٢٠، كه كتێبی (منهج علي أبی طالب في الدعوة الى الله) ص ٢٦٢ ، لێی وەرگرتوه، كه هی (د سليمان بن قاسم العيد) ه.

(٤) ئەوەی نێوان كەوانەكان خۆم زیادم كردوه تاكو ماناكەی ڕوونتر بێ.

دەستپێك

بەڕێزان !

سەرەتا پێش ئەوەی دەست بە بابەتەکە بکەم دەمەوێ ئەوە ڕوون بکەمەوە کە بەڕاستی ئێمە وەکو ئەهلی عیلم لەهەر ئاستێك دابین وە لە هەر شوێنێك بین پێویستیمان بەوە هەیە کە ڕۆژ بەڕۆژ زانیاری و شارەزایی خۆمان زیاد بکەین، چونکە خوا (جل شأنه) بە پێغەمبەری کۆتایی (عليه الصلاه والسلام) کە لەنێو بەشەردا وە لەنێو پێغەمبەراندا (عليهم الصلاة والسلام) لە هەموان زاناترو شارەزاتر بووە لە سورەتی (طه) ـ ١١٤ـ دا دەفەرموێ (وقل رب زدني علماً) بڵێ ئەی پەروەردگارم زانیاریم بۆ زیاد بکە، وشەی (رب)ی بەکار هێناوە چونکە (رب) واتە خاوەن و پەروەردەکەرو مشوورخۆرو سەروەر، جا ئەگەر پێغەمبەری خوا (عليه الصلاه والسلام) پێویستی بەوە بێ کە پەروەردگاری زانیاری بۆ زیاد بکات، ئێمە زۆر زیاتر پێویستیمان بەوە هەیە کە هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدابین زانیاری و شارەزایی خۆمان زیاد بکەین.

مەبەستم ئەوەیە کە ئێوە وەکو مامۆستایانی بەڕێز دەزانم هەر کامێکتان یان مینبەرتان بەدەستەوەیە یان ئەوی کە نەهێڵدرابێ لەسەر مینبەر بمێنێتەوە یاخود ڕێگەی وتاردانی لـێ گیرابێ، میحرابی بەدەستەوە هەیە، یاخود دەرس بە قوتابیان دەڵێ یان بەلای کەمەوە لە چوار چێوەی

خۆیدا ماڵ و خزمان و خێزان و دەرو دراوسێی و خەڵك ڕوی تێ دەكاو پرسیاری لـێ دەكا وە هەركامێك لە ئێوە بەتەئكید ئەندازەیەك شارەزایی و زانیاریتان هەیە بەڵام: ﴿وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ﴾ (یوسف ـ٧٦)، تەنیا خوا (جل شأنه) زانیارییەكی دەورەدەرو هەمە لایەن و گشتگیری هەیە. ئەگەر نا ئێمەی ئینسان هەندێ شت دەزانین، وە زۆر شتیش نازانین، وەك شاعیرێك دەڵێ: (عَلِمْتَ شيئاً وَغابَتْ عَنكَ أشياءُ) جامن لەوەی كە دەیزانم لە ئەنجامی ورد بوونەوەم لە قورئان و سوننەت و لە ئەنجامی ئەزموونی خۆم لە مەجالی كاری ئیسلامی و وتاربێژی دا وە لە مەجالی نووسین و دەرس و دەوردا، ویستم كە ئێوەی بەڕێزی لـێ بەهرەمەند بكەم، وە بەتەئكید هەمووشمان پێویستیمان بەیەكتری هەیە، خوای پەروەردگاریش دەفەرموێ: ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى﴾ (المائدة ـ٢) واتە: هاوكاری یەكتر بكەن لەسەر چاكەكاریی و پارێزكاریی.

ئەوەش بێگومان چاكەكاریی یە كەئینسان لەو زانیارییەی كە هەیەتی لێی بڵاوبكاتەوەو هەوڵ بدا غەیری خۆی لـێ بەهرەمەند بكا، وە بەڕاستی عاقڵ ئەو كەسەیە عەقڵی خەڵك و عیلمی خەڵك دێنێتە گەڵ عەقڵ و زانیاری یەكانی خۆی و خۆی پێ دەوڵەمەند دەكا، جاهیلیش ئەو كەسەیە كە عەقڵ و عیلمی خۆی پێ بەسەو خۆی بێ نیاز پێشان دەدا...

بەڕێزان:

بێگومان ئەمڕۆ تاکە مینبەرێك وەك پێویست و تارادەیەك مابێتەوە بەبۆچونی من کە قسەی حەقی لەسەر بکریێو ئەو ڕاستییانەی لەسەر بخرێنە ڕوو کە خەڵك پێویستی پێیان هەیە بۆ دین و ژین، مینبەری پێغەمبەر(علیة الصلاة والسلام)ە، مینبەری مزگەوتەکانن، ئەوەش نەك هەر من بیلێم، بەڵکو یەکێك لە عەلمانییەکان کە هەندێکیان هەن ئەندازەیەك ئینصاف و ویژدانیان هەیە، لە هەفتەنامەی هاووڵاتیدا شتێکی نووسیبوو دوای ئەوەی باسی ئەوە کرابوو کە لەمەودوا وتاری مامۆستایەکان کە لەسەر مینبەرەکان دەیخوێننەوە سنووردار بکرێ و لە لایەن ئەوقافەوە کۆنتڕۆڵ بکرێو پێیان بڵێن چ بڵێن و چ نەڵێن، ئەو کابرایە هەندێ قسەی بە ئینصافانەی نووسیبوو وتبووی تەنیا مینبەری مزگەوتەکان ماون کە ئەوەی خەڵك دڵی پێ خۆش دەبێ وە بەرچاوی خەڵکی پێ ڕۆشن دەبێتەوە، لەسەری بگوترێ، ئێوە لە جیاتی ئەوەی ئەو مینبەرەش کەمینبەری مزگەوتە دایبخەن هەوڵبدەن مینبەری دیکەی ئازاد بکەنەوە با قسەی حەق و ڕاست و ئازادانە لە شوێنی دیکەشەوە بکرێ، نەك ئەو تاکە مینبەرەش دابخرێ، جا لەڕاستی دا مینبەری مزگەوت کە هەرکام لە مامۆستایان لە گەڕەك و لە دێو لە دەورو بەری خۆیدا هەفتانە خەڵکی بە ئیختیاری خۆیان بۆی کۆدەبنەوەو بە عیبادەت و طاعەتێکیشی دەزانن کە کۆببنەوەو گوێش بگرن بۆ مامۆستا، ئەوە بەڕاستی نیعمەتێکی زۆر گەورەیەو پێویستە باش بیقۆزینەوە لێی

بەهرەمەند بین، ئەوە هەر ئێمە وەکو ئەهلی ئیسلام و خەڵکی مسوڵمان و دیندار ئەو نیعمەتەمان هەیە، خەڵکی دیکە دەبێ بەپارە خەڵك کۆ بکاتەوە ئەوکاتەش هەندێك هەر بەنابەدڵی دێن، بەڵام تۆی مامۆستا بەئاشکرا خەڵکت بۆ کۆدەبێتەوەو دێتە بەر دەستت لەسەر خۆشی بەعیبادەت دەزانێ کە گوێت بۆ بگرێ وە شەرعیش لەسەری پێویست دەکا کە بێ ئاگا نەبێ و خۆی مەشغوولّ نەکاو کەس لەکاتی وتاردا قسە لەگەڵ یەکتری نەکاو بەڵکو تەسبیحیش لە دەست وەرنەدەن چونکە لە فەرموودەی پێغەمبەردا هاتو (علیه الصلاة والسلام) (ومَنْ مَسَّ الحَصى فَقَدْ لَغى)[٥] واتە: هەرکەسێك لەبەردەمی خۆی دەست لەدەنکە چەو وەردا ئەوە لەغوی کردوە، واتە شتێکی پووچی کردوە کەخێرو پاداشتی بەشدار بوونی نوێژی جومعەکەی کەم دەکاتەوە، بۆیە پێویستە بە ئەرکی خۆمان هەستین و لەو نیعمەتە باش بەهرەمەند ببین.

جا ئەو بابەتەی کە پێشکەشتان دەکەم بۆ ئەوەیە بەرچاوومان ڕۆشنتر بێتەوە کە ئێمە وەکو مامۆستایانی وتاربێژ پێوستە چۆن بکەین، بۆ ئەوەی وتارەکانمان و قسەکانمان لە دڵ و دەروونی خەڵکدا باشتر جێگیر بێ، وە باشتر لێی بەهەرەمەند بن وە لە نیعمەتی وتاری ڕۆژی جومعەو کۆبوونەوەی مسوڵمانان لە ڕۆژی جومعەدا کە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بە جۆرە جەژنێکی مسوڵمانانی ناوزەد کردوە زیاترو چاکتر لێی بەهرەمەند بین، بابەتەکەشم لە بیست بنەما پێك هاتوە:

(٥) رواه مسلم عن أبي هريرة (الجامع لأحكام القرآن) للقرطبي،ج ١٨ص ٨١ ، رقم ٥٩٥٤ .

١- ســاغیی و دڵســۆزیی (الاخلاص والنصّـح)[٦]:

ئەمە یەکەمین بنەمایە بۆ ئینسانی وتاربێژ — خطیب- کە بریتیە لە ساغی و دڵسۆزیی (اخلاص) لەسەر کێش (وزن)ی (إفعال)ە (أخلَصَ ـ یُخلِصُ ـ اخلاصاً). واتە: (ساغی کردەوە ـ ساغی دەکاتەوە ـ ساغ کردنەوە) (اخلاص) واتە: ئینسان کردەوەکەی خۆی ساغ بکاتەوە بۆ خواو خڵتەی پێوە نەهێڵێ. (نُصْح)یش واتە: دڵسۆزیی و پەرۆش بەرانبەر بە خەڵکی.

بەڵــێ مامۆستایان! قسەکردن بۆ خەڵك و ئامۆژگـاری و بـانگکردنی خەڵك بۆلای خوا چاکترین کردەوەیـــە، وەك خوای پەروەردگار دەفــەرموێ: ﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ (فصلت ـ٣٣)، لێرە صیغەی ئیستفهامی ئینکاریی بەکارهاتوە، واتە: (قسەی کێ چاکترە لە هی کەسێك کە خەڵك بۆ لای خوا بانگ دەکا ـ قسەی هیچ کەسێك لەو قسەیە چاکتر نیە ـ وەکردەوەی باش دەکاو دەڵێ من لە مسوڵمانانم) .

(٦) وشەی (نُصْح) جیایە لە وشەی (وعظ)، چونکە (موعظة) بەمانای ئامۆژگاری دێ، بەڵام (نصیحة) هەرچەندە لە زمانی کوردی دا لە جیاتی ئامۆژگاری بەکاردێ، بەڵام لە زمانی عەرەبی دا بەمانای دڵسۆزیی دێ، وە دەشگونجێ (نُصْح) بەبێ خڵتەیی مانا بکرێ چونکە (توبةً نصوحاً)، لە ئایەتی: (**یاأیها الـذینَ آمنـوا توبـوا الی الله توبـة نـصوحاً**) التحریم ـ٨ـ یانی گەڕانەوەیەکی پاك و چاك و بێ خڵتە و خاڵ، دیارە بابای دڵسۆزیش دڵی بێ خڵتەیە!

جا کەواتە خەڵك بۆ لای خوا بانگ کردن کە جۆرێك لە جۆرەکـــــانی خەڵك بۆ لای خوا بانگ کردن وتاری جومعەیە، دەبێ:

یەکەم: بەساغیی (إخلاص)ەوە بیکاو بەشی غەیری خوای پێوە نەهێڵێ و ژەنگ و ژاری پێوە نەبێ، ئەمە بۆ بەینی خۆمان و خوا (عزَّ وجلَّ).

دووەم: بەدڵسۆزیی‌یەوە بێ، دڵسۆزیی و پەرۆش (نُصْح) بۆ بەینی خۆمان و ئەو خەڵکە کە قسەیان بۆ دەکەین، چونکە (نُصْح) واتە دڵسۆزیی بۆ خەڵك کە لەگەڵیاندا دڵســـــــــۆزو بەبەزەیی و بەپەرۆش بی و هیچ مەبەستی دیکەت پێیان نەبێت تەنیا ئەوە نەبێ کە بەهرەمەندیان بکەی، خوای پەروەردگار دەربارەی (اخلاص) دەفەرموێ: ﴿فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ﴾ (الزمر ـ٢). دیارە ڕوو لە پێغەمبەر (علیه الصلاة و السلام) دەکات و دەفەرموێ: بەندایەتی بۆ خوا بکە، وەگەردن کەچیی خۆتی بۆ ساغ بکەوە. واتە بۆ کەسی دیکە گەردن کەچ مەبە، وە دەفەرموێ: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ (البينة ـ٥). واتە: فەرمانیان پێ نەکرابوو بەوە نەبێ کە بەندایەتی بۆ خوا بکەن گەردن کەچی خۆیان بۆ خوا ساغ بکەنەوەو خڵتەی پێوە نەهێڵن.

هەروەهـــــــــا لەو فەرموودەیەدا کە (عمـر) - خوا لێی رازی بێ - دەیگێڕێتەوەو بوخاری و موسلم ڕیوایەتیان کردوە تەنها خوا پێ مەبەست بوون کراوەتە مەرجی قبووڵکرانی کردەوەکان: (اِنما الأعمال بالنیات، واِنما لكل امرءٍ مانوی) واتە: کردەوەکان بە پــێی نیەتـەکانن، (واتــە کـردەوە باشەکان ئەگەرنا کردەوەی خراپ ئەگەر نیــەتیش بـاش بـێ هـەر خراپـە کردەوەی خراپ بە نیــەتی بـاش بـاش نابـێ، بـەڵام لێـرە مەبەسـت لـە

(الأعمال) کردەوە چاکەکانە کە تەنیا بەهۆی نیەتەوە بەردەکەون) (وانما لکل امرئٍ ما نوی) واتە: وە بۆ هەر ئینسـانێك بە پێی ئەو نیـازو مەبەستەی کە لە دڵێدایە کردەوەکەی بۆ حیسابە. کەواتە کردەوەی باش هەرچەندە بەرواڵەت باش بێ ئەگەر نیەتەکـەی لەگەڵ نـەبێ و نیـازو مەبەستەکەی سـاغ نـەبێ، ئینـسان دەبێتـە سـەپانی پووشـێ و لێـی بەهرەمەند نابێ.

دەربارەی (النصح)یش پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) دەفەرموێ: (الدین النصیحة) واتە دین دڵسۆزییە بۆ خەڵك.. جا لێرەدا ئێمە بۆیە دەڵێین: (دڵسۆزیی بۆ خەڵك) چونکە قسە بۆ خەڵك دەکەین، ئەگەر نا دڵسۆزیی یە کە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بەوە تەفسیری کردوە کاتێك پرسیویانە: (لِمَنْ؟) دڵسۆزیی بۆ کێ؟! فەرموویەتی (لله ولکتابه ولرسوله ولائمة المسلمین وعامتهم)، واتە: دڵسۆزیی لەگەڵ خوا (جل شأنه)و لەگەڵ کتێبـی خواو لەگەڵ پێغەمبەری خواو لەگەڵ گەورەی مسوڵمانان وە لەگەڵ مسوڵمانان بە گشتی .

بەڕاستی مامۆستایانی بەڕێز! ئینسان هەتا (إخلاص ونصح) لەقسەو لە هەڵسوکەوتەکانی دا زیاتربێ واتە لەگەڵ خوا سـاغتر بێ و بۆ خەڵك دڵسۆزتر بێ، قسەکانی باشتر جێ دەگرن وەبەراستی جوان گوتراوە کە پێشینی باشمان گوتوویانە: (قسەی کابرای قسەکەر لەکوێ بێتەدەر دەچێتە ئەو شوێنەی بابای بیسەریشەوە)، ئەگەرقسەکەی لە دڵەوەبێ دەچێتە نێودڵـی، وە ئەگەر هەروا سـەرزارەکی بیکا ئەویش هەروا سەرزارەکی وەری دەگرێ، بەڕاستی ئەوە تاڕاددەیەکی زۆر وایە..

٢ـ زانایـی و شـارەزایی (العـلم والخبـرة):

كەسێك كە قسە بۆ مسوڵمانان دەكا پێویستە لە دینـدا زانـابێ و لە ژینیشتتتدا شارەزابێ، چونكە زانایی جیایە لە شـارەزایی، خوای پەروەردگاریش هەردوو سیفەتەكەی بۆخۆی بەكارهێناون لەچەند شوێنان، بۆ نموونە: دەفەرموێ ﴿إن الله كان عليماً خبيراً﴾ (النساء ـ٣٥)، (علم) بریتیە لە زانیاری خوای پەروەردگار بەشتەكان (الأشياء) بەڵام (خبرة) سیفەتی خوای پەروەردگارە دەربارەی شارەزایی شەخسـەكان و دەربارەی حاڵەتەكان، (علم) بریتیـە لەوەی كە ئینسان دەربـارەی شـتەكان زانابێ و بیانزانێ، بەڵام (خبـرة): ئەوەیە كە بە شەخسەكان یاخود بە هەڵسوكەوتەكان ئاشنابێ و بیانناسێ.

بەڵێ ئەوە كە ئینسان لە دیندا زانابێ وە لە ژیان و خەڵكیش شارەزاو پێیان ئاشنابێ، هەردووكیان زۆرپێویستن بۆ ئینسانی وتاربیژ، كە پێم وایە ئەم ئایەتەی سوورەتی یوسف ژمارە (١٠٨) هەردووكیان كۆدەكاتەوە كە خـوا (جل شأنه) بە پێغەمبـەری خۆی (عليه الصلاة والسلام) دەفەرموێ: ﴿قُلْ هَـذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَاْ وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ واتە: تۆبڵێ ئەمە ڕێبازی منە بەرەو لای خوا (خەڵك) بانگ دەكـەم، بۆیە (مفعول)ەكە (محذوف)ە چونكە سیاقەكە دەلالەتی لەسەردەكا، واتە خەڵك بەرەو لای خوا بانگ دەكەم (على بصيرة) لەبەر ڕۆشنایی دا واتە لەبەر ڕۆشنایی دا لە (دین)ی خوادا

وه لەبەر ڕۆشنایی دا بە واقیعی خەڵك. هەم زانیاریم هەیە بەدینی خوا، چونكە ئەگەر خـــەڵك بۆ دینی خوا بانــــگ بكەی دەبێ لە (دین)دا شـــارەزابی، وەهەم دەشـــزانم كێش بانگ دەكەم و چۆنیان بانگ دەكەم و شـــارەزایی و ئاشنایەتیشـــم هەیە بەو خەڵك و بەو واقیعەش كە تێدام و كارە بانگەوازی یەكەی تێدادەكەم (انا ومن اتبعني) دەفەرموێ: من و ئەوانەی شوێنم كەوتوون ئەوە پیشـــەمانە كە لەبەر ڕۆشنایی داو بە زانیاری و بە بەرچاو ڕوونییەوە خەڵك بۆلای خوا بانگ دەكەین (وسبحان الله) وەپاكی بۆ خوا كە بە بەرچاو لێڵیی خەڵكی بۆلا بانگ بكرێ (وما انا من المشركين) وە من لە هاوبەش دانەران نیم، هاوبەش بۆ خوا دانەران بە جەهل و لاساكردنەوە بەدوا دەكەون، بەڵام من لەبەر ڕۆشنایی داو بە بەرچاوڕوونی یەوە خەڵك بۆلای خوا بانگ دەكەم خۆم و ئەوانەش كە بەدوای ڕێبازی من دەكەون، جا زانیاری بە دین بە پلەی یەكەم و سەرەكی شـــــارەزاییە بە قورئان و سوننەتی پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام)، بەڕاستی ئیمام شافیعی ڕەحمەتی خوای لەسەر بێ، جوانی گوتوە لەو شیعرەدا كە دەڵێ:

كلُ العلوم سوى القران مشغلةٌ
وسوى الحديث والفقهِ في الدين
العلم ماكان فيه قـال حَّدثنـــا
سوى ذلك وسواسُ الشـــياطيـــن

که مەعناکەی بەکورتی ئاوایە: هەموو زانیاری یەکان جگە لە قورئان وە جگە لە فەرمایشتی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) هەمووی هەر سەرقاڵی و سەرگەرمکردنە (العلم ماکان فیهِ قال حدثنا) زانیاری ئەوەیە کە (قال)ی تێدابێ وەك دەگوترێ: (قال الله) جل شأنه، وە (حَّدثنا) یانی فلاَن کەس بۆی باس کردین یا فلاَن کەس پێ ی گوتین تا دەچێتەوە سەر پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام)، لێرەدا مەبەستی ئیمام شافعی رەحمەتی خوای لەسەر بێ عیلمی شەرعی یە کە عیلمی شەرعی بریتیە لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەر(علیه الصلاة والسلام) کە قورئان بە (قال) دەست پێ دەکات (قال الله جل شأنه) وە سوننەتیش بە سلسیلەی (حَدثَّنَا) فلاَن لە فلاَنەوە تا دەچێتەوە سەر پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) دەست پێ‌دەکا، (سوی ذلك وسواسُ الشیاطین) غەیری قورئان و سوننەت، بەناوی دینەوە بگوترێ وەسوەسەی شەیتانەکانە.

جا بۆ ئەوەی وتاربێژ ـ خطیب ـ لە قسەی هەڵبەستراو و ناڕاست پارێزراو بێ‌و قسەکانی کاریگەر بن دەبێ شارەزایی قووڵ لە قورئان و سوننەت پەیدا بکاو بە ئایەت و حەدیسی راستی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بەڵگە بێنێتەوە، جگە لەوانەش قسەو نووسراوی ئەو زاناو پێشەوایانە بکاتە بەڵگە کە جێ‌ی متمانەی تەواون و خاوەنی زانیارییەکی فراوان بوون، نەك هەر قوڵەنەزیلەیەکی بینی باوەڕی پێ بکاو بەناوی دینەوە بۆ خەڵکی باس بکات! چونکە مەرج نیە ئەوەی بەناوی دینەوە نووسراوە هەمووی راست بێ، کەواتە: کە بە ناوی عیلمی

شەرعیی قســـە دەکرێ دەبێ لە وەحیەوە سەرچاوە بگرێ، وەحیش تایبەتە بە خوای پەروەرەدگـــارەوە کە ئەویش بۆ پێغەمبــەری ناردوە (علیە الصلاة والسلام).

کەواتە مەبەست لە زانیاری بۆ مامۆســتاو وتاربێـــــژ ئەوەیە کە لە قورئان و سوننەتدا شارەزابێ و پێویستە ئایەت و حەدیس لە وتارەکەیدا هەبێت، وەك لە (صحیح)ی بوخاری و موسلیم و لە سیـرەی پێغەمبەردا (علیە والصلاة والســلام)دا هاتوە دەڵـێ: پێغەمبـــــــەر (علیە الصلاة والسلام) زۆرجار وتارێکی داوە لەسەر سوورەتێك ـ وتاری ڕۆژی جەژن ـ جاری وابووە بەس سوورەتی (ق)ی تەفسیرکردوە، یاخود سوورەتی (القمر)ی تەفسیر کردوەو خوێندوە، هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر (علیە الصلاة والسلام) دەڵێن فلان سوورەتەمان لە دەمی موبارەکی پێغەمبەر (علیە الصلاة والسلام) وەرگرتوە کە لەسەر مینبەر خوێندوویەتیەوە لە ڕۆژی جومعە یان لە ڕۆژی جەژندا، پێویســـتە وتار بناغەکـەی بریتی بێ لە ئایەتەکانی خوای پەروەردگار، وە پاشان فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (علیە الصلاة والســلام)، ئەوە بە نســـبەت زانایی لە دینـدا، بەڵام بۆ شارەزایی لە ژیندا کە ئەویش پێویســتە وتاربێژ هەیبێ، بریتیـــە لە شارەزایی بەواقیعی ئەو خەڵکە کە قسەیان بۆ دەکا کە ئەوەش زۆر پێویستە، چونکە ئینسان تا بەو خەڵکە شارەزا نەبێ کە قسەیان بۆ دەکاو پێیان ئاشنا نەبێ نازانێ چی یان بۆ باس بکا، ڕەنگەشتێکیان بۆ باس بکا، کە هەرچەندە ئەوشتە حەق بێ‌و چاك بێ و ڕاست بێ، بەڵام بە کەڵکی

ئەوان نەيەت و زەرەريان لـێ بدات، بۆيە ئەوە زۆر گرنگە كە ـ خطيب ـ ئاشـنابێ بەو خەڵكەی كە لەگــەڵیان دەژی و بەو واقیعەی تێیدا دەژی، هەروەها ئاشنابێ بە پاشخانی فیكریی و سیاسی و بە هەڵسوكەوتیان، وە بزانێ ئایا لە ڕووی ئیمـــــــان و عەقیدەوە چۆنن، ئایا لە عەقیدە تێگەیشتوون یان نا؟! ئەگەر عەقیدەو ئیمانیان وەرگرتوە شتی دیكەیان بۆ باس بكا وەك عیبادەت، ئەگەر عیبادەتیان چاك بوو باسی هەڵس وكەوت و ڕەوشت ئەخلاق و حەڵاڵ و حەڕامیان بۆ باس بكا، ئەگەر ئەوەشیان چاك بوو، باسی شتی دیكەیان بۆ بكا وە هەروەها.....

بەڵێ بەبێ شارەزایی لە خەڵك ئینسان قسەكانی پڕ بە پێستی ئەو واقیعە نابن كە قسەكانی تێدا دەكا، ئینجا ئەوەش بەوە دەبێت لە نزیكەوە تێكەڵی خەڵك بێت و، بۆ وتارەكەشی خۆی بۆ ئامادە بكات و ئەوەی پێویست بێ بیخوێنێتەوەو بیری لـێ بكاتەوە، من هەر جارەی دەچم بۆ مزگەوتێك بۆ نوێژی جومعە تەماشا دەكەم هەندێك لە مامۆستایان چاك خۆی بۆ وتارەكە ئامادە نەكردوە، قسەیەكی ئێستا دەڵێ لە نیوەی وتارەكەش دەیلێتەوە دواییش سێ بارەی دەكاتەوە، كەئەمە وتارەكە لاواز دەكاو گوێگر بێزار دەكا، كەواتە كە دەڵێم بە زانایی و بە شارەزایی قسە بكرێ، ئەوە بە خۆ ئامادەكردن دەبێ، ئینسان ئەگەر خۆی بۆ ئامادە نەكات و كاتێكی باش بۆ وتارەكەی تەرخان نەكات، ناتوانێ قسەكانی لە ڕووی عیلم و لە ڕووی شارەزاییەوە بن، چونكە ئەو بابەتەی كە دەیەوێ باسی بكا دەبێ زۆربەی ئەو ئایەت و فەرمایشتانە بێنێ كە پەیوەندیان

پێوەی هەیە، ئنجا ئەو واقیعەش یان ئەو مەسەلەیەش کە قسەی لەسەر دەکا، دەبێ لێی شارەزابێ، بۆ وێنە باسی دەستووری هەرێمی کوردستان دەکرێ، مەعقووڵ نیە مامۆستا باسی پڕۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان بکاو نەیخوێندبێتەوەو لێی شارەزا نەبێ! چونکە خوای پەروەردگار نەهیمان لێ دەکا کە قسە لەبارەی شتێکەوە بکەین پێی شارەزا نەبین، دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولـئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً﴾ (الأسراء-٣٦)، واتە: بەدوای شتێك مەکەوەو قسەشی دەربارە مەکە کە زانیاریت دەربارەی نیە، چونکە بیستن و دیتن و عەقڵ هەموو ئەوانە لێپرسینەوەیان لەسەر دەکرێ و لەگەڵ دەکرێ.

٣- لێزانيـى و قسـە ڕوونيى (الحكمـة والبيـان):

مامۆســـتا بەڕێزەكان!

خوا (جل شأنه) دەربارەی داوود (عليه الصلاة والسلام) لـە سـوورەتی (ص) ئايەتی(٢٠) دا، لە سياقی باسكردنی ئەو بەهرەو موعجيزانەی كە بە داودی بەخشيون دەفەرموێ: ﴿وآتيناه الحكمة وفَصْلَ الخِطاب﴾ واتە: وە بە داوودمـان بەخـشيبوو حيكمـەت و (فـصل الخطـاب) حيكمـەت زۆر پێناسەی كراون، ڕەنگە باشترينيان ئەوە بێ كە بريتيە لە (قسەی بـەجێو كرداری بەجێ) واتە: حەكيم كەسـێكە قـسە لـە شـوێنی خۆيـدا بكـاو كردەوەش لە جێی خۆيدا ئەنجام بدا، (فصل الخطاب) يش واتە قسەی ڕوون، دواندنەكەی بۆ خەڵك ڕوون و ئاشكرابێ، ئەوە بەڕاستی زۆر گرنگەو خـوا (جل شأنه) لە چەند شوێنان لە قورئانـدا دەفـەرموێ: پێغەمبـــــەران (عليهم الصلاة والسلام) لەسەريان پێويستە بە ڕوونـی دينـی خـوا لـە خەڵك حاڵی بكەن، بۆ وێنە لە سـوورەتی (النحـل) ئايـەتی (٣٥) خـوا (جل شأنه) دەفەرموێ: ﴿ فَهَـلْ عَلَـى الرُّسُـلِ إِلاَّ الْـبَلاغُ الْمُـبِينُ ﴾ ئايـا پێغەمبەران (علـيهم الـصلاة والـسلام) جگـە لـە ڕاگەيانـدنی ڕوون و ئاشكرا چی ديكەيان لەسەرە! واتە: پێويســـتە لەســەريان كە ئەوەی خوا پێی فەرموون زۆر بەڕوونی و بەبێ پێچ و پەنايی و بەڕاشكاويی و بـەبێ پەردەيی لە خەڵكی حاڵی بكەن، جا جاری وا هەيە ئينسان بـۆ خـۆی وا دەزانێ، كە ئەو مەبەستەی لە دڵی دايەو خۆی چـاك دەيزانـێ خـەڵكيش دەيزانێ، بۆيە بەكورتی ئاماژەيەكی پێ دەكاو وا دەزانێ خەڵك لێی حاڵی

بوون، بەڵام ڕەنگە یان خەڵك هـەر لێـی حـاڵی نـەبوبێ یـان بەلینگـەو قووچی لـێ حاڵی بووبن، لەبەر ئەوە من داوای برایانەم لە مامۆستایانی بەڕێز ئەوەیە کە وانەزانن ئەوەی کە خۆیان دەیزانن و لە مێشك و دڵیاندا ڕۆشنە، خەڵکیش دەیزانن و بە دوو وشە لێیان حاڵی دەبێ، بـەڵکو دەبـێ جوان، جوان، نوختەیان بۆ بخەنە سەر پیـت، وە لـە (صـحیح)ی (بخـاري ومسلم) دا هاتوە کە دایکمان عائیشە خوا لێی ڕازی بێ فەرموویەتی[٧]: پێغەمبەری خوا (علیه الصلاة والسلام) وەکو ئێوە قـسەی نـەدەکرد کـە قسان ڕیز دەکەن و بەپەلە دەیانکەن، بەڵکو قسەکانی دەنك دەنك بوون و ئەگەر کەسێك ویستبای وشەکانی بژمێرێ بۆی دەژمێردران!.

بەڵێ دەبێ وتاربێژ قسەکانی ڕوون بن و تێکیان نەخاتـەوە بـە صـلیە ڕیزیان بکات! بەڵکو دەبێ ڕستە ڕستە لەو شوێنەی کە ڕستە کۆتایی پێ دێت بوەستێ، بۆ ئەوەی قسەکان مەفهووم بن، وە خەڵکەکە لێـی حـاڵی بێ و لێی تێبگا، چونکە ئەو خەڵکە جۆرەها ئاستی تێدایە وە لە کۆتایی ئەم بنەمایەدا باگوێ لە فەرموودەیەکی دیکەش بگرین کە (ترمذي) لە دایکمان (عـائیشە) خوا لێی ڕازی بێ دەگێڕێتەوە، عـائیـشە دەڵـێ: (مـا کان رسولُ الله ﷺ یَسرِدُ سَرْدَکم هذا، ولکنَّه کان یـتکلَّمُ بِکَـلامٍ یُبیِّنـهُ، فَصْلُ، یَحْفَظَهُ مَنْ جَلَسَ الیه). واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ وەك ڕیزکردنی ئێوە قسەی ڕیز نـەدەکردن بـەڵکو بـە شـێوەیەك قـسەی دەکـرد ڕوونـی دەکردەوە، ڕۆشن بوو، هەرکەسـێك لـەلای دانیـشتبایە قـسەکانی لەبـەر دەکرد.

---

(٧) (عن عائشة قالت: إنَّ رسول الله ﷺ لَمْ یکُنْ یَسْرُدُ الحدیث کَسَرْدکُمْ، کانَ یُحَدِّثُ حدیْثاً لوعَدَّهُ العادُّ لأحصاهُ) رواه البخاري ومسلم .

٤- ڕێکخستن و ڕیزبەندیی‌کردنی قسەکان
(تنظيم و ترتيب الكلام)

بنەمایەکی دیکەی گرنگی وتاربێژی ئەوەیە کە وتاربێژ قسەکانی ڕێك بخاو ڕیزبەندیان بکاو تەرتیبیان بکا، ئەمەش زۆر خاڵێکی گرنگە، ئەگەر سەیر بکەین دەبینین سوورەتەکانی قورئان هەموویان ـ دیارە کەلامی خوای پەروەردگار لە قەدەر خوایە (جل شأنه) بەڵام دەبێ ئێمەش لە قورئانەوە فێربین ـ وە فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) هەموویان بە پێشەکیەك دەست پێ‌دەکات و زۆر ڕوونە، وە دوایی بە ئەنجامێك کۆتایی دێت. واتە تێکەڵ و پێکەڵ نین، بۆ نموونە پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) کە دەفەرموێ: (حق المسم على المسلم ستٌ) رواه مسلم، بۆچی وا ڕیزبەندیان دەکاو بۆچی بۆ شەش تەوەرە مافەکانی مسوڵمان لەسەر برای مسوڵمانی دابەش دەکا؟ بۆ ئەوەی چاکتر لێی تێبگەین یان دەفەرموێ: (اجتنبوا السبع الموبقات)متفق عليه، واتە: خۆتان لە حەوت گوناحە فەوتێنەرەکان بپارێزن، دوایی باسیان دەکا (الاشرك بالله وحقوق الوالدين .....) تا کۆتایی، وە بۆ نموونە دەفەرموێ: (سبعة يظلهم الله في ظله يوم لاظل الا ظله امام عادل وشاب نشأ في عبادة الله عزّ وجل .....)متفق عليه، تا کۆتایی، بەڵێ ئەوە زۆر گرنگە کە ئەو قسانەی دەیانکەی باش ڕێکیان بخەی و ڕیزیان بکەی من بە ئەزموونی خۆشم بۆم دەرکەوتوە کە ئینسان ئەگەر بێت و قسەکانی خۆی جا لە وتاری جومعەدا

بێ یان هی جەژن و هەر وتارێکی دیکەدا یان لە دەرسێك دا ئەگەر قسەکانی ڕێك بخات و بە سەروبەریان بکاو وتارەکەی پێشەکییەکەی دیار بێو ئەصلی بابەتەکەی دیاربێ و دوایی ئەنجامەکەشی دیار بێ، ئەوە بەڕاستی ئەگەر نێوەرۆك (محتوی) ی وتارەکەی باش بێ وتارێکی بەسوود دەبێ و خەڵکی لێی بەهرەمەند دەبێ، وە جاری وا هەیە وا پێویست دەکا وتاربێژ قسەکانی خۆی دابەش بکا بۆ چەند تەوەرەیەك و تەوەرەکان دیاری بکا، (١ ـ ٢ ـ ٣ ـ ٤ ـ) وە دەبێ سەرەنجامەکەشی دیار بێ، ئنجا دەبێ ئەوەی پێویستە لە پێشەوە بگوترێ لە دوایی نەیڵێ، ئەوەی لە دوایی دەیڵێ لە پێشەوە نەی گوتبێ، ئەوەش زۆر خاڵێکی گرنگە بۆ ئەوەی کە خەڵك ئەو قسەو وتارەکە تۆ پێشکەشیان دەکەی باشتر لێت وەربگرن وە سوودی لێ ببینن، دیارە هەندێك جاریش هەیە وا چاکە بۆ تەئکید مەسەلەیەکی گرنگ دووبارە بکرێتەوە، بەڵام نابێ ئەوە بکرێتە شتێکی گشتی و هەمیشەیی ..

٥ و ٦ و ٧ ـ ڕەچاوکـردنی ئاسـت و پێویسـتی خـەڵـك و، لـە گرنگتـرەوە بۆ گرنـگ چـوون و، شـتی تـازە پێـبوون

(مُراعاة مستوى النـاس وحاجتهم، الأهـم فالـمهم، التجدّد)

ئەمانەش سێ بنەمان بەڵام من پێکەوەم هێناون، مامۆستایانی بەڕێز!

١- ڕەچاوکردنی ئاسـت و پلەی تێگەیشـتنی خـەلك زۆر گرنگـە، لـە (صحیح)ی بوخاری دا هاتوە کە (علي) خوا لێی ڕازی بێ دەفەرموێ: (حَدِّثوا الناس بما يعرفون أَتُحِبُّون أَنْ يُكذِّب اللهُ و رَسولُه؟) واتە: لـە قەدەر عەقلی خەڵك قسـە بکەن، پێتان خۆشـە خەڵك درۆ پاڵداتـە لای خواو پێغەمبەری خوا؟! چونکە کەشـتێکیان پێ دەڵـێی و لـە عەقڵیانەوە ناچێ، دەڵێن وەڵلاّ ئەوە ڕاست نیە! بۆیە دەبێ وریابین و لە قەدەر عەقڵی خەڵك قسە بکەین، بەڵێ ڕەچاوکردنی ئاستی خەڵك زۆر گرنگـە، ئایـەت هەیـە ئەگـەر بـۆ دکتـۆر یـان ئەندازیارێکـی بخوێنیەوەو بۆی شی بکەیەوە زۆر سوودی لـێ دەبینێ. بەڵام ڕەنگە بـۆ جوتیارێکی بیخوێنیەوە یان نەفەرێکی سـادە، لێـی حاڵی نـەبێ، هـەروەها هـەندێك فەرمایشـتی پێغەمبەر هەیە (علیـه الـصلاة والسلام) وەکو دەرمان و چارەسەر وایەو خواردن(غذاء) نیەو بە کـەڵك هەموو خەڵك نایەت، خـۆراکیش هـەموو جـۆرێکی دیـارە بەکـەڵك هەموو خەڵك نایەت و ئێمـە دەبـێ ئـەوە بـزانین کـە لـە قورئـان و

سوننەتدا هەندێك شت هەیە وەك خۆراكەو هەندێك شتیش وەكو دەرمانە، بۆ نموونە: باسكردنی ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ[(٨)] كە یەكێك (٩٩) كەسی كوشتوەو دەیەوێ تۆبە بكات لە یەكێك دەپرسێت دوای ئەو هەموو قەتڵە تۆبەی لێ وەردەگیرێ یان نا؟ وەڵام بە نەخێر دەدرێتەوەو سەرەنجام ئەویش دەكوژێ و دەبێتە (١٠٠) كەس، ئنجا بۆ لای زانایەك رێ دەگرێتەبەر بە مەبەستی تۆبەكردنی یەكجاریی و پاش ئەوەی پرسیار لە زانایەكە دەكات و ئەویش بۆی روون دەكاتەوە كە: بەڵێ ئەگەر بێت و بەراستیی و ساغیی بگەرێتەوە لای خوا، خوا لێی خۆش دەبێ، كابرا بە مەبەستی دینداریی و طاعەتی خوا بەرەو شارێك رێ دەگرێتەبەر كە زانایەكە ئامۆژگاری دەكات بۆی بچێ و ئنجا كە نیوەی رێگا زیاتر دەبرێ و وەفات دەكات و خوای گەورە تۆبەی لێ قبولْ دەكاو دەیبووریێ... ئەم فەرمایشتە دەرمانی كەسێكە كە لە رەحمەتی خوا نائومێد دەبێ و لەبەر گوناهی زۆری بێهیوا دەبێ لە لێبوردنی خوا، بەڵام وەك خۆراك بەكەڵك نایەت و ناشێت لە هەموو جێگایەك و بۆ هەموو كەس بیخوێنیەوە، چونكە كەسێك (١٠) كەسی كوشتبێ و بە نیازی تۆبە بێ و ئەم فەرموودەیە ببیستێ، دەڵێ جارێ زۆرم ماوە وەك كابرا بگەمە (١٠٠) كەس و دوایی تۆبە دەكەم! دیارە ئەوەش كە لە جۆری

(٨) كە (بخاري و مسلم) گێراویانەتەوە.

خۆراکە دیسان بە کەڵك هەموو ئاستەکان نایەت، بەڵێ ئا ئەوە حیکمەت و لێزانی یە، کەدەڵێین ئینسان دەبێ حەکیم و لێزان بێ لێرەدا دەردەکەوێ، ئینجا وێڕای ڕەچاوکردنی ئاستی خەڵك لە ڕووی فیکریی و زانستی و سیاسی و حاڵەتی کۆمەڵایەتی یان، مەسەلەی پێویستی خەڵکیش زۆر گرنگە، ئێمە دەبێ سەیربکەین خەڵك چی پێویستە نەك خۆمان چیمان پێخۆشە، ئەگەر یەکێك لە نوێژخوێنان حاجی یەك، سۆفییەك، ڕیش سپییەك، سەرۆك عەشیرەتێك، کە تۆی تووڕەکردوە، نابێ بۆ وتاری داهاتوو جامی تووڕەیی خۆت بەسەر نوێژخوێنەکانتدا بڕێژی! بەڵکو تۆ سەیربکە ئەوان چییان پێویستە نەك بۆخۆت ڕقت لەچی هەڵساوەو چیت پێخۆشە، یان بۆخۆت دەتەوێ چی بڵێی، بەڵکو دەبێ بزانی ئەو خەڵکە پێویستی بە چ قسەیەك هەیە کە بۆیان بکەی و چ شتێکیان زیاتر پێویستە.

٢- لە گرنگترەوە بۆ گرنگ چوون: لە (صحيح البخاري)دا هاتوە کە کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ (معاذ بن جبل)ی ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ نارد بۆ یەمەن پێی فەرموو: ئەی موعاذ با یەکەمین شتێك کە تۆ خەڵکی بۆ بانگ دەکەی بریتی بێ لە تەنیا خواپەرستی و بەندایەتی بۆ خوا، جا ئەگەر بۆ ئەوە وەلامیان دایەوە پێیان ڕابگەیەنە کە خوا لە شەو و ڕۆژدا پێنج نوێژی لەسەر فەرزکردوونە، وە ئەگەر بۆ ئەوەش وەلا میان دایەوە پێیان ڕابگەیێنە کە خوا زەکاتی لەسەر پێویست

كردوون! واته سەرەتا ئيمان و عەقيده وەك بناغەی ئيسلامەتی ئنجـا عيبادەت و زەكات وەكو بەرهەمی ئيمان و عەقيـده، چـونكه ئەگـەر ئيمان و عەقيده نەبێ ئينسان خوا ناپەرستێ و نوێژ ناكا، وە نوێـژێك كه لەسەر ئەساسی ئيمان و عەقيده نەكرێ بەكەڵك نايەت. وە ئەگەر عيبادەت نەبێ هيچ شتێك پاڵ بە ئينسانەوە نانـێ كەئينـسان مـاڵی خۆی ببەخشێ، وە ئەگەر بيشی بەخشێ مـادام بـۆ خـوا نـەبێ لێـی بەهرەمەند نابێ!

٣- شتی تازه پێبوون: هەروەها وتاربێژ دەبێ هەوڵ بـدا هەميـشه شـتی تازەی پێبێ، يانی قـسەكانی هـەر ئاسـايی و عـادەتی نـەبن، ديـاره ئەوەش بەوە دەبێ وەك پێشتر باسم كرد، كه خـۆی ئامادەبكـات و لـه سەرچاوەكان بگەڕێ، چونكه وتاربێژ مادام ئەوە كارێكی سەرەكييەتی و كارێكی گەورەو گرنگيـشه، دەبـێ خـۆی بـۆ مانـدووبكاو هەميـشه هەوڵبدا له شتی تـازه ئاگاداربـێ و مـەعلوماتی تـازه بـه خـەڵك ڕابگەيەنێ ، شتی تازه بەو مانايه كه وتاربێژ هەر ئـەو مەعلوومـاتـه سادەيەی لانەبێ كه ئەو خەڵكه بيستوويەتی و لايەتی، بەڵكو دەبـێ ئەو خەڵكه وا هەست بكا كه ئەو وتاربێژە زانياری وای پێيه كه ئەوان پێيان نيه.

مەبەستيشم له (مەعلووماتی تازه) تەنيا شـتێك و دوو شـت نيه، بەڵكو پێويسـتـه بابای وتاربێژ هەم له بواری زانياری شـەرعيدا ڕۆژ بۆ

ڕۆژێ زیاترو چاکتر لە قورئان و سوننەت تێبگات و بە پێی ڕووداوەکان و پێویستی سەردەم و گۆڕانی ڕۆژگار تەفسیرو شـــەرحی نوێ و پڕ بە پێست لەسەر ئایەت و فەرمایشـــتەکان بکات و گومانیشی تێدانیە کە قورئان وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (لایَخْـــلَقُ علی کَثْـــرةِ الَّردِّ) هەرچەندە زۆر دووبارە بکرێتەوە کۆن و شڕ نابێ و هەر تەڕو تازەیە!

هەروەها پێویستە لە بواری شارەزایی واقیعیشدا جا چ لەڕووی فیکری و عیلمیی یەوە چ لە ڕووی سیاسی، چ کۆمەڵایەتی چ ئابووری..... هتد، بەردەوام ئاگاداری گۆڕانەکان و شتە بنەڕەتی و گرنگەکان بێت.

٨ ـ گرنگی دانی زۆر بە ئیمان و عەقیدە
(الأهتمام الكثير بالأيمان والعقيدة)

مامۆستایانی بەڕێز! ئێمە کە وتار بۆ خەڵك دەدەین و دەمانەوێ زیاتر شارەزایان بکەین لە ئیسلام و پێیان بگەیەنین، پێویستە لە بناغەو ئەساسی ئیسلامەوە دەست پێبکەین، پێش هەموو شتێك ئیمان و عەقیدەی ڕاستی ئیسلامیان بۆ ڕوون بکەینەوەو لێیان حاڵی بکەین، چونکە ئەگەر وەك پێویست لە ئیمان و عەقیدە گەیشتن و لە دڵ و دەروونیاندا چەسپی، ئەوە ئیمان و عەقیدە پەلکێشیان دەکات بۆ پابەندیی تەواو بەحوکمە ئیسلامیەکان و لانەدان لەشەریعەت .

کەواتە پێش ئەوەی گلەیی لە خەڵك بکەین و تێبینی سست بوونیان لە عیبادەت و، کردنی هێندێك کردەوەی هەڵەو خراپ لە کێشان و پێوان و بازرگانی و مامەڵەو هەڵسو کەوتی دیکەیان بخەینە بەرچاوو ڕەخنەیان لێ بگرین، پێویستە ئیمان و عەقیدەیان تێ‌بگەیەنین، چونکە تا تەصەووڕاتی خەڵك تێك نەچێ تەصەڕووفاتیان تێکناچێ، بۆیە دەبێ هەمیشە هەوڵ بدەین لە سەرچاوەوە دینداریی ئەو خەڵکە ڕوون بکەینەوەو ساغی بکەینەوەو چاك و ڕاستی کەینەوە، ئەو کاتەش ماندووبوونی زۆری ناوێ، چونکە ئەگەر ئیمان و عەقیدە تەواو بێ کە گوتت ئەو شتە حەرامە! خەڵك نایکات و لێی دوور دەکەوێتەوە، وە کە گوتت ئەو شتە فەرزە خەڵك

دەیکا، دیارە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بەخۆڕایی نەبووە کە (١٣) سێزدە ساڵی ڕەبەق لە مەککە خەریکی فێرکردن و چەسپاندنی سێ ئەسڵ بوو:

یەکەم: کە خوای پەروەردگار بەخەڵکی بناسێنێت و وایان لـێبکات خوا بەیەکبگرن وە خوا پەرست بن وەتەنیا خوا بەپەروەردگار و پەرستراوی خۆیان و حوکم ڕانی خۆیان و خاوەنی خۆیان بزانن،

دووەم: ئیمانیـــان پێ پەیدا بکا بە وەحی و بە پێغەمبەرایەتی، بەوە کە خوا (جل شأنه) بەرنامەو دەستووری ژیان بۆ خەڵك دادنێ.

سێیەم: پاشان خەریکی ئەوە بوو لە خەڵك بگەیەنێ کە ڕۆژێك دێ لێیان دەپرسرێتەوەو ســـزاو پاداشت و بەهەشت و دۆزەخ هەیە، دوای ئەوەی ئەو سێ ئەسڵەی فێری خەڵك کرد (التوحید ـ النبوة ـ المعاد) خوا بەیەکگرتــن وە پێغەمبــەرایەتی وە دوارۆژو لــە دڵ و مێشــکیانـــی دا چەسپاند، دوایی کە دەیفەرموو ئەو شتە خوا قەدەغەی کردوە یان خوای پەروەردگار ئەو شتەی فەڕزکردوە, هیچ توشی زەحمەت نەدەبوو، بەڵکو ئەوەی خوا فەڕزی کردبوو خـــەڵك دەیکــرد ئەوەش کە خوا قەدەغەی کردبوو خۆیان لــێ بە دوور دەگرت.

٩- رەچاوکردنی دڵخۆشکردن و ئاسانکاریی و خۆ دوورگرتن لە سڵەماندنەوەو وە زەحمەت خستن.

(مراعاة التبشير والتيسير وتجنُّب التنفير والتعسير)

پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) لە فەرمایشتێکدا کە (بخاري ومسلم) لێی دەگێڕنەوە، دەفەرموێ: (بشِّروا ولا تَنفِّروا ويَسِّروا ولا تُعَسِّروا) واتە: دڵخۆشکەر بن و سڵەمێنەرەوەو دوورخەرەوە مەبن، وە ئاسانکەربن و وە زەحمەت خەر مەبن، من ڕۆژێك گوێم لە مامۆستایەکی بەڕێز بوو وتاری دەدا دوای مانگی ئەم ڕەمەزانە، وتارەکەی ئەوەندە ڕەشبینانە بوو خەڵکەکەی زۆر نائومێد کرد، دەیگوت هەرکەسێ دوای ئەم مانگی ڕەمەزانە غەیبەتی کردبێ، یان درۆیەکی کردبێ، یان حەرامی خواردبێ، ئەوە با بەتەمای یەك زەررەش لە پاداشت و ئەجری ئەو هەموو نوێژو تەراویح و ڕۆژووەی ڕەمەزان نەبێ، کە بەڕاستی زۆرم پێ سەیر بوو چونکە وانیە!.

ئنجا دەیگوت هەرکەسێ دوای ڕەمەزان شەرابی خواردبێتەوە کافربووە، ئەوە بەڕاستی زۆر هەڵەیەو دەبێ ئێمە زۆر وریا بین، کە مەعلووماتی هەڵە نەڵێین، چونکە مسوڵمان بە شەڕاب خواردن کافر نابێ بەڵکو گوناهبار دەبێ و گوناهێکی گەورەی ئەنجام داوە، ئنجا گرنگە کە ئێمە بزانین ئەصل دڵخۆشکردنی خەڵکەو هاندانیانە بۆ چاکتر بوون، بە

تایبەتی کە وتاربێژ قسە بۆ مسوڵمانان دەکات ئەوانەی کە دۆستی خوان و هاتوون بۆ ماڵی خوا دەبێ دڵیان خۆش بکەین و زیاتریان هان بدەین بۆ ئەوەی چاکتر بن نەك نائومێدیان بکەین و دڵیان سارد بکەین وە واش پیشـــان نەدەین کە دینداریی و مسوڵمانەتی و طاعەت بارێکی قورسەو کۆڵێکی گرانە هەر بۆیان دەست نادرێتێ و جێبەجێکردنــی بەزەحمەتە! بەڵکو دەبی بۆیان ئاسان بکەین بەڵام لە سنووری شەرعدا دیارە لێرەدا مەبەستم ئەوەنیە کە حەرامیان بۆ حەڵاڵ بکەین، بەڵام بەڕاستی زۆر خاڵێکی گرنگە کە ئێمە هەمیشە دڵخۆشکەرو هاندەری خەڵك بین بۆ چاکتر بوونیـــان و زیاتر بەرەو خواچوونیـــان و زیاتر دینداربوونیان، نەك نائومێدیان بکەین و دڵ ســـــاردیان بکەین! وە دینیشیان وا نەخەینە بەرچاو کە بۆیان ناکرێ، خۆتان دەزانن کە هەندێ گەنج و خەڵکی فام کاڵ و سادە هەن کە ناوی تایبەت لەخۆ دەنێن و خەڵکێکی کرچ و کاڵ و ناحاڵی و نەزانن و هەمیشە دەیانەوێ کە مسوڵمانان تووشـــــی زەحمەت بکەن و ئەگـــەر لەگەڵ فلان فەتوا قورسەدا نەگونجان کە مەرجیش نیە ئەوە ڕاستەڕێی ئیسلام بێ یان لەگەڵ فلان مەزهەبە یان لەگەڵ فلان ڕایە فیقهیەدا نەگونجان، زەربێکیان بەسەردا دێنن، جاری وا هەیە لەسەر شتی بچووك هەرای گەورە دەنێننەوە، ئێمە دەبێ زۆر لەوە وریابین کە خاڵێکی گرنگ لە ئینسانی خەطیب و وتاربێژدا ئەوەیە کە دڵخۆشکەر بێت و سڵەمێنەرەوە نەبێت، وە ئاسانکەربێ و وە زەحمەت خەر نەبێ ..

١٠- وریـابوون لە تێپـەڕاندن و بەزایـەدان
(الحــذر من الأفـراط والتفـريـط)

مامۆستایانی بەڕێز! ئێمە دەبێ زۆر وریا بـین کـە لـەکاتی وتـاردان و دەرس و ئامۆژگاریماندا بۆ خەڵکی مسوڵمان هاوســـەنگیی بپـارێزین و نەکەوینە (افراط وتفريط)ەوە واتە تێپەرانـــدن و بەزایـــەدان، بۆ ئـەوەی خەڵك بە ناتەوای لە ئیسلام نەگەن، بۆ نموونە: جاری وا هەیـە وتاربێـژ باسی طا عەت یان چاکەیەك دەکا، هێندەی پێهـەڵا دەڵـــێ ئـەو خەڵکـە مسوڵمانە وادەزانێ مسوڵمانەتی هەمووی بریتیە لەو شتە، جادیارە ئەوە تێپەڕاندنە، بۆیە پێویستە ئاگاداربین لە کاتێکدا کە باسی چاکەیەك یان خێرو پاداشتی چاکەیەك دەکەین تێنەپـەڕێنین بـۆ ئـەوەی خـەڵك تـەنیا بەوەندە لێ ی نەگەڕێ، وە ئاگامان لە تێپەڕاندن بێ لە کاتێکدا کە باســی تۆڵەو سزای گوناهێك دەکەین، لەوەشدا ئاگامـان لـــێبێ تێنەپـەڕێنین، هەروەها ئاگامان لە بەزایەدانیش بێ، واتە: ئاگامان لەوە بێ کە ئـەوەی خوای پەروەردگار سزایەکی بۆ گوناهێك، یـاخود پاداشـتێکی دانـاوە بـۆ چاکەیەك لەوەشدا بەزایەی نەدەین و خوا چۆنی فەرمووە ئاوا بڵێین، واتـە ئێمە لە بۆچوو ن و لە هەست و نەستی خۆمان نەخەینە سـەر شـتەکان، بەڵکو حەقیقەتە شەرعییەکان چۆنن ئاوایان ڕابگەیەنین .

مامۆستا بەڕێزەكان! ئەوەی كە دەیڵێم هەمووی بەرهەمی ئەزموونـە، بۆ نموونە: ڕۆژێك من گوێم لە وتاربێژێك بوو دەیگوت (عثمان)ی كـوڕی (عفّان) - خوا لێی ڕازی بێ - هەموو قوڕئانی لە ڕكاتێكدا خوێندوە لە شەونوێژدا وە دەیگوت: ئەبو و حەنیفە هەموو قورئانی لـە دوو ڕكاتانـدا خوێندوە لە شەونوێژدا، جا بۆ زانیاریتان ئـەوە ئەسـڵ و ئەساسـی نیـە، چونكە تۆ سەیر بكـە هـەر شـەو بـەش ناكـا، وە بەڕاسـتی یـەكێ لـە نیعمەتەكان كە لە زیندانی ئەمریكادا خوای بەرزو مەزن لەگەڵی كـردم ئەوەبوو كە ئەو شتانەم هەموو تەجروبە كردن، یانی شەو هەر بەش ناكـا تۆ هەموو قورئانی تێدا بخوێنێ، ئەگەر لە هەر (٢٠) بیـست دەقیقـەدا كە زۆر بە خێرایی بیخوێنی ئەگەرنا جزوێكت پـێ تـەواو نـاكرێ، ئنجـا ئەگەر بەهەر بیست د ەقیقەیەك جوزئێك بخوێنی ئـەوە شـەو بـەش ناكـا، دەی كاكە تۆ شتی وا بۆ دەڵێی كە دوایی كابرا دەڵـێ: جا ئەمن لـەكوێ قورئان لە دوو ڕكاتاندا خەتم بكەم! قەت ناگەمـە ئـەوە، وەكـابرا خـۆی لەبەرچاو دەكەوێ، ئنجا ئەوە هاندانی خەڵكە بۆ زۆریی و بۆریی چـونكە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) لە حەدیثی صەحیحدا دەفـەرموێ[٩]: (لایفقه مَنْ قرأ القرآن فـي أقلَّ مِنْ ثلاثٍ) واتە: هـەر كەسـێك هـەموو قورئان لە سـێ ڕۆژان كەمتـر بخوێنێ تێی ناگـا، هەڵبەتـە هـەر واشـە

(٩) رواه أبوداود والتـرمذي و ابن ماجة و صـحّحه السيوطي، بڕوانه فيض القـدير، ج ٦ ص ٥٨٥ ، الحديث : ٩٩٧٨ .

چونکە شەو و ڕۆژ لە (١٠) جوزئان زیاتر بخوێنی زۆر خێرا دەبـی و تێـی ناگەی.

ئنجا هـاوەڵان خـوا لێیـان ڕازی بـێ قورئانیـان وانەخوێنـدوە، جـاری واهەبووە ئایەتێکیان خوێندوە (١٠٠) سەد جاریان دووبـارە کردۆتـەوە وە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) جاری وا هەبووە تا بەیانی یەك ئایەت یان یەك ڕسـتەی لە قورئان دووبارە کردۆتـەوە، مەبەسـتم ئەوەیـە ئـەو (افراط و تفریط)ە دەبێ زۆر لێی وریابین هەرشتێکمان لە کتێبـدا بینـی نەیهێنین بیکەینە بابـەتی سـەر مینبـەر، چـونکە خـەڵك بـە تایبـەتی خەڵکی ئێستا هۆشیارەو وەکو دەڵێن کاغـەزی سـپی دەخوێنێتـەوە، تـۆ حیکایەتی بۆ دێنی هیچ پەیوەندی یەکی بەدینـەوە نیـە بـەناوی دینـەوە پێیـان دەڵـێی لـە جیـاتی ئایـەت و فـەرموودەیان بـۆ بخوێنیـەوە ئـەو حیکایـەت و شـتانە کـە زۆری دەچـێتە قـاڵبی ئەفـسانەو شـتی هەڵبەستراوەوە، ئەوە بەڕاسـتی نـە لەسـەر مینبـەر دەوەشـێتەوە، وە نـە خەڵکیش سوودی لـێ دەبینێ بەڵکو لێشی توشی زەرەر دەبن.

١١- کورتیـی و پوختیی و دووبارە نەکـردنەوە مەگەر لەبـەر پێویسـتییەکی گرنگ (الأختصار وعدم التکرار الاّ للضرورة)

پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) دەفەرموێ: (ان قصر خطبة الرجل وطول صلاته مَئِنَّة مِنْ فِقهٍ) رواه البخاري، واتە :کورتیی وتاری پیاو وە درێژیی نوێژەکەی نیشانەی تێگەیشتن و زانیارییەتی، بۆچی؟ چونکە نوێژ ڕازو نیازو گفتوگۆیە لەگەڵ خوادا (جل شأنە)و هـەتا لە خزمەت خوادا ڕابوەستی جێی خۆیەتی، دیارە مەبەســـت لێرەدا شەو نوێژە یاخود ئەو نوێژانـەی کە بە تەنیا دەیانکەی، ئەگـــەر نا نوێژی بە کۆمەڵیش دەبێ موراعاتی ئەهلی جەماعەت بکەی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) وەکو لە (بخاري ومســـلم)دا هاتوە فەرموویەتی: هەر کەســـێك بە تەنیا نوێژی کرد با بە کەیفی خۆی درێژی بکاتـــەوە، بەڵام ئەگەر نوێژی بۆ خەڵکی کرد با کورتی بکاتەوە چونکە خاوەن کاریان تێـــدا هەیە، نەخۆشیان تێدا هەیە، پەککەوتەیان تێدا هەیە، کەواتە دەبێ هەوڵبدەین وتارمان کورت و پوخت بێ و ئەوە نیشانەی تێگەیشتووێتی یە.

بە ڕاستی ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر(علیه الصلاة والسلام) زۆر وردو بەجێیە، چونکە ئەگەر ئینســـان چاك شـــارەزابێ و ئەو مەبەستەی کە دەیەوێ بیگەیەنێ بە خەڵك بۆخۆی چاك لە مێشـــکی خۆیدا کولاندبی و ڕۆشنی کردبێتەوە، دەتوانێ بە کورتی و بە پوختی ڕایبگـــەیەنێ، بەڵام

ئەگەر بێت و خۆی چاك لێی حاڵی نەبووبێ، یاخود چاك لە مێشـــكی خۆیدا نەیكولاندبێ، هەر دەیجوێت و دەیجوێتەوەو لەوسەر هەندێ دێنێ و لەوسەری هەندێكی دەباو دووبارەی دەكاتەوەو سەرەنجام نوێژ خوێنەكانیش بەو شێوەیە لێی حاڵی نابن و خۆشی زۆر ماندوو دەكا، دیارە هەندێك جار لەبەر بارودۆخ و زرووفی خەڵك و شوێنەكە وا پێویست دەكات وتارەكە تۆزێك درێژبێ، بەڵام بە شێوەیەكی گشتی پێویستە وتاربێژ وتارەكەی درێژ نەبێ و باشترین قسەو ڕستەش ئەوەیە كە كورتو پڕ مانا بێت و مادام هەفتانە ئەو خەڵكە بۆ وتاربێژ كۆدەبنەوە پێویستە بە بەرنامە قسەیان بۆ بكات و نابێ بیەوێ ئەوەی لە قورئانو سوننەتدا هاتوە بەیەك جومعە هەموویان لـێ حاڵی بكات! بەڵكو دەبێ مەبەست و وتارەكانی دابەش بكات بۆ چەند جومعەیەك بۆ ئەوەی خەڵكەكە ئامۆژگاری و وتارەكە باشتر وەربگرن، وە بۆ خۆشی هێندە خۆی ماندوو ناكـات و شتەكانیشی هێندە لـێ ئاڵۆز نابن.

ئنجا دەربارەی مەســــەلەی نووسینی وتاریش ئینســـان دەگونجێ سەرباسەكان لە پارچە وەرەقەیەكدا بنووسێ یان ئەگەر لە مێشكی خۆیدا حازریان بكا باشترە، بەڵام وتار نووسین و خوێندنەوەی لەسەر كاغەز شتێكی سەر كەوتوو نیە وە شتێكی ڕاستیش نیە، چونكە وتار جیایە لە (قراءة و تلاوة) وە (خطـــبة) لە (خطاب)ەوەیەو ئەوەیــە تۆ ئەو خەڵكە بدوێنی، وە بەڕاستی ئاوا باشتر خەڵك تەفاعولت لەگەڵ دەكات،

باشـتر کاریان تێ دەکەی و دەزانن کە دەیاندوێنـی، بەڵام تۆ وەرەقەیەکی دەخوێنیەوە، دەڵێن ئەوە بۆ خۆی شتی خۆی دەخوێنێتەوە، بەڵام وتار ـ خطبة ـ ئەوەیە کە تۆ بیاندوێنی و قسەیان لەگەڵ دا بکەی و سەرنجیان رابکێشـی و هەوڵ بدەی کە بێتـاقەت نەبن و تا کۆتایی وتـارەکە لەگەڵتدابن و خەویان نەیەت و سوود ببینن .

١٢- ڕوونكردنـەوەی چەمكـی وشـە كـليليـیـەكـان
(إِيضــاح مفاهيـم الكـلمات الأســاســية)

بەڕاستی ئەم بنەمایە بە بنەمایەكی زۆر گرنگ دەزانم كە بریتیە لە ڕوونكردنەوەی چەمكی وشە كليليـــەكان واتە: ڕوونكردنەوەی واتای ئەو وشانەی كە وەكو كليل وان بۆ تێگەیشتی قورئان و تێگەیشتنی سوننەتی پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) و تێگەیشتنی مسوڵمانەتی و ئیسلام، وەكو وشەی ئیسلام، ئیمان، تەقوا، عیبادەت (برّ)، (احسان)، چەندین وشەی دیكەی لەم بابەتە، كە ئەگەر ئەو وشانە ئینسان بۆ خەڵكیان چاك ڕوون بكاتەوە، خەڵك چاكتر لە دین حاڵی دەبن، چونكە جاری وا هەیە مامۆستا دەڵێ: خەڵكینە بە تەقوا بن و تەقوا شتێكی گەورەیە یان ئەوەی بە تەقوا نەبێ ئاوایە، بەڵام خەڵك نازانێ (تەقوا) چیە! دەبێ لێیان حاڵی بكەی، كە تەقوا واتە پارێز لە بێفەرمانی خواو پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) یان وشەی (إله) من گوێم لە هەندێك لە مامۆســــتایانی بەڕێزمان بووە وشەی (إله) یان بە (خوا) تەفسیر كردوە، وا دەزانن وشەی (إله) یانی (الله) كە ئەمە وانیەو ئەو دوو وشەیە زۆر لێك جیان، (إله) واتە پەرستراو كە خوای كاربەجێ نەفی دەكا، ئولوهیەت نەفی دەكا لە غەیری (الله) (لا اله الا الله) واتە: بێجگە لە خوا هیچ پەرستراو نین، یان دەفەرموێ: ﴿ أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ ﴾ (الفرقان ـ ٤٣)، واتە: دەبینی

ئەو كەسەی ئارەزووی خۆی كردۆتە پەرستراو (إله)ی خۆی، یان دەفەرموێ: ﴿واتخذوا مِن دون الله ءالِهةً﴾ (مريم ـ٨١). له جیاتی خوا هەندێك پەرستراویان پەیدا كردوون، كەواتە (إله) تاكە (اِلهين اثنين) جووتەو (آلهة) كۆیە، بەڵام (الله) نە (تثنية) دەكرێ و نە (جمع) دەكرێ، كەواتە (إله) لەگەڵ (الله) جیایە، جا ئەوە لێرەدا شتێكی عەقیدەیی پێوە پەیوەستە بۆیە بە نموونەی دێنمەوە، كاتێك ئێمە دەڵێین (لا اله الا الله)، واتە بێجگە لە خوا هیچ پەرستراو نین، من زۆرجار گوێم لە مامۆستای وابووە، گوتوویەتی: بێجگە لە خوا هیچ خوانین، جا ئەمە زۆر هەڵەیە، چونكە خوای كاربەجێ بۆیە پێغەمبەری نەناردوە (عليه الصلاة والسلام) لە خەڵكی بگەیەنێ كە هەر یەك ـ الله ـ خوا هەیە، بەڵكو لە خەڵكی گەیاندوە كە هەر یەك پەرستراو هەیە، كە (الله)یە، چونكە ئەوە كە یەك خوا هەیە بە یەكێ لە شتە ڕۆشن و ئاشكراكان زانراوە، خوای بەخشندە دەفەرموێ: ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ (الزمر ـ٣٨) واتە: ئەگەر لێیان بپرسی كێ ئاسمانەكان و زەوی دروست كردوون؟! دەڵێن خوا، پێغەمبەران بۆیە هاتوون (عليهم الصلاة والسلام) ئەو خوا (الله)یە كە هەموو بەشەر لەسەری كۆكن و خاوەن و بەدیهێنەرو پەروەردگاری كائیناتە هەر ئەو بپەرسترێ‌و بەندایەتی بۆ بكرێ، ئەوە جێگەی مشتومڕی نێوان پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) و نەیارەكانیان بووە، كە تەنیا (الله) بپەرستن و تەنیا (الله)

(إله) بێ، خەڵكی كافریش گوتوویانە نەخێر دەبێ غەیری خوا ـ الله ـ ش (إله) پەرستراو بێ.

كەواتە (إله) واتە پەرستراو، بۆیە فیرعەون بە (موسی) دەڵێ: ﴿لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ﴾ (الشعراء ـ٢٩) واتە: ئەگـــەر غەیری من بكەی بە پەرستراو (إله) رەگەڵ گیـــراوانت دەخەم، واتە: خەڵكی دیكەشم زۆر گرتوون، وەبە دەست و پەیوەندەكەی دەڵێ: ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرِي﴾ (القصص ـ٣٨) واتە: ئەی دەست و پەیوەندەكەم و ئەوانەی لەدەوری منن جگە لە خۆم پەرستراوێكی دیكەم بۆ ئێوە پێ شك نایە، بەڵام نەیگوتوە من خوا (الله)م، گوتوویەتی من (إله)م، یان گوتوویەتی من (ربّ)م ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾ (النازعات ـ٢٤)، ﴿قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَا مُوسَى﴾ (طه ـ٤٩) واتە: پەروەردگـاری ئێوە ئەی موسی كێیە؟! فیرعەون نەیگوتـــوە من خوا ـ الله ـ م، گوتوویـــــــەتی من پەروەردگا رم، واتە دەبێ ئەمرو نەهی بەدەست من بێ، وەگوتوویەتی من پەرستراو (إله)م، واتە دەبێ خەڵك بۆ من ملكەچ بێ و بۆمن گوێڕایەڵ بێ و من بە بەرزو پیرۆزو گەورە بگرێ و لە قسەم دەرنەچێ!

جا ڕوونكردنەوەی چەمك و واتاكانی ئەو وشانە بۆ خەڵكی زۆر گرنگە تاكو چاكترو قووڵتر لە ئیسلام تێ بگەن، من كاتێك لە زیندانی ئەمریكادا بووم هەندێك لە سەرانی ڕژێم كە لەگەڵم بوون وەكو لە كتێبی (ئەشكەنجە و زیندان)دا باسكراوە، ژمارەیەكیان دوای ئەوەی ماناو چەمكی

وشەی (دین) م بۆ ڕوون كردنەوە، زۆر گۆڕانیان بەسەردا هات[10]، پێم گوتن كە دین بە چوار واتا بەكارهاتوە لە قورئاندا:

یەكەم: بە مانای سزاو پاداشت بەكارهاتوە وەكو: ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ (الفاتحة ـ٤).

دووەم: بە مانای گەردن كەچیی بەكارهاتوە وەك: ﴿أَلا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ﴾ (الزمر ـ٣)، واتە: گەردن كەچیی ساغ بۆ خوایە. یان دەفەرموێ: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّهِ﴾ (البقرة ـ١٣٩) واتە: لەگەڵیان بجەنگن تاكو ئازاردانی مسوڵمانان لە لایەن كافرانەوە نامێنێ وە ملكەچیی تەنیا بۆ خوا دەبێ.

سێیەم: بە مانای بەرنامەی ژیان هاتوە وەك دەفەرموێ: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ (الكافرون –٦) خوا بە پێغەمبەر دەفەرموێ (علیه الصلاة والسلام) ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ!.... لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ واتە: بڵێ ئەی كافرەكان..... دینی خۆتان بۆ خۆتان دینی خۆم بۆخۆم، یان دەفەرموێ: ﴿مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ﴾ (یوسف ـ٧٦) واتە: یوسف بۆی نەبوو بەپێی دینی مەلیك واتە بەرنامەو مەنهەجی مەلیك، كە مەلیك كابرایەكی كافر بووە، بۆی نەبووە براكەی لەلای خۆی بە بارمتە بهێڵێتەوە، بۆیە بەبرایەكانی گوت: چی لێبكەم ئەگەر دزی كردبێ؟! گوتیان سزایەكەی ئەوەیە بیكەیە بارمتە لەلای

(١٠) ئەوكاتە وام دەبینی، جا نازانم دوایی چۆن دەبێ

خۆت، ياخود بە كۆيلە چونكە لە دينی (يعقوب)دا سزای دزی كە كەسێك دزی بكردايە دەبوو بە بارمتە ياخود كۆيلەو خزمەتكاری ئەو كەســەی كە دزی لـێ كردوە، ديارە يوســف (عليه الصلاة والسلام)يش ـ كاری بە قانونی مەليك كردوە ـ لەوێ دەيزانی بە پێی قانونی مەليــك و بە پێی دين و بەرنامەی مەليـك بۆی نيە براكەی(بنيامين) لای خۆی بهێڵێتەوە، بەڵام بە پێی دينی (يعقوب) (عليه الصلاة والسلام) بۆی هەبووە، بۆيە ئەوانی سەرپشك كردو گوتی: باشە سزای چييە ئەگەر دزيبووی؟! ﴿قَالُواْ جَزَآؤُهُ مَن وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾ (يوسف- ٧٥) واتە: وتيان هەركەسێك دزی كردبوو با خۆی ببێتــە بارمتەی (ياخود ببێتە سزای) دزييەكەی و ببێتە كۆيلەی ئەو كەسەی كە دزی لـێ كردوە.

جا ئێستا زۆربەی خەڵكی نازانێ كە (دين) واتە بەرنامەی ژين، نازانێ كە ديموكراســی دينە، عەلمانيەت دينە، سۆســياليزم دينە، ليبراليزم دينە، عەولەمە دينە، هەرشتێك كە خەڵك بەدوای بكەوێ و پەيڕەويی لـێ بكا ئەوە دينيەتی، بەڵكو خەڵكێك پێی وايە (دين) واتە پەيوەندی نێوانی خۆی و خوا، واتە: تەنيا لايەنی ڕووحی، نازانێ كە (دين) واتە بەرنامەی ژيان.

چوارەم: دين بەمانای ئيســلاميش دێت، وەك خوای زانا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللّهِ الإِسْلاَمُ﴾ (آل عمران ـ١٩)، واتە: دينی ڕاست و ڕەوا لای

خوای پەروەردگـــار تەنیا ئیسلامە، وە خەڵك ئەگەر بزانێ (دین) واتە: (بەرنامەی ژیان) لای خوا تەنیا ئیسلامە، نابێتە مارکسی و شیوعی و لیبـڕالیـی و عـەلمانیی و سەرمایەداریی و..... و هەر ڕۆژە ڕوو لە قیبلەیەکی ناکاو ڕوو لە (كعبة الله) وەرناگێڕێ.

بەڕاستی ئەو وشـــە کلیلی یانە زۆر گرنگن ئێمە چەمکەکەیان بۆ خەڵکی جوان ڕوون بکەینەوە، نەك هەر بە خەڵکی بڵێین بەتەقوابن، کاکە بەدوای دینی پیرۆزی ئیسلام بکەون کە ئەم وشەی (پیرۆز) بۆ (دین) هەر بەکارنەهێنرێ باشە، چونکە خەڵکی ئەوکات بە شێوەی متفەڕك و وەك شتێکی پیرۆزی ڕووت تەماشای ئیسلام دەکا، بەڵکو با بگوترێ ئاینی ڕاستی ئیسلام، خوا نەیفەرمووە: دینی من پیرۆزە واتە: وشەی موقەددەسی بۆ بەکارنەهێناوە، بەڵکو دینی حەق (دین الحق)ی بۆ بەکارهێناوە، بەرنامەی خوا (دین الله)ی بۆ بەکارهێناوە، دینی ڕاست (دیناً قیماً)ی بۆ بەکارهێناوە دینی ڕێك و ڕاست دینی تەواو، بۆیە پێویستە ئێمەش ئەو وشەو تەعبیرانە بەکار بێنین کە خوای پەروەردگار دینی خۆی پێ پێناسە کردوون، بۆ ئەوەی خەڵك مەفهومێکی هـەڵە لە ئیســـلام وەرنەگرێ و بزانێ هەروا شـــتێکی موقەددەس و موتفەڕکــــــە بەڵام بەدوای هەر بەرنامەیەکی دیکە بکەوێ قەیدێ ناکا!!

١٣- درەوشاندنەوەی ڕاستیی گشتگیریی و هەمە لایەنەیی ئیسلام (تجلية حقيقة شمولية الإسلام و كماله)

بەڕاستی درەوشانەوەی ئەو حەقیقەتە کە ئیسلام بەرنامەیەکی گشتگیرو هەمە لایەنەیی ژیانە، بۆ ئەم زەمانەی ئێمە لە لایەن مامۆستایان و وتاربێژەکانەوە زۆر گرنگە، چونکە خەڵك مەفهووم و واتای دینی لە لا بچووك بۆتەوەو بەداخەوە زۆر لە کلتوورو فەرهەنگی ئەوروپیەکان ئێستا لەنێو ئێمەدا ڕەنگی داوەتەوە، سەیر دەکەی لە ئەوروپا هەرکاتی خۆیشی ئایینی مەسیحی پێش تەحریف کرانیشی بایی ئەوەی نەدەکرد کە ژیانی خەڵك ڕێك بخات، چونکە عیسی (علیه الصلاة والسلام) کە خوا (جل شأنە) ناردی و ئینجیلی پێدا ڕەوانەکرد بۆ ئەوە نەبوو ببێتە بەرنامەی تێرو تەواوی ژیان، بەڵکو ناردبووی کە لەگەڵ تەوڕاتدا بەرنامەی ژیان بێ، وەك دەفەرموێ: ﴿وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ (آل عمران ـ ٥٠)، وە ئینجیل هەندێك تەعدیلات وگۆڕانکاری کردبوون لە تەوڕاتدا، یاخود ئەو زیادە ڕۆیی یەی کە جولەکەکان پەیدایان کردبوو لای برد، وە لە بنچینەدا نەصرانیەت بەشی ئەوەی نەدەکرد کە ژیانی خەڵك ڕێك بخات، سەرەڕای ئەوەش دوایی گۆڕانیان بەسەردا هێناو وانیشان درا کە ئایین تەنیا بریتیە لە پەیوەندی نێوان خواو ئینسان، بەداخەوە ئێستا ئەوەی خۆی زۆر بە

شارەزا دەزانێ لە عەلمانییەکان لە ئاستی بەرزو نزمیاندا تێگەیشتنێکی کلێسایيان دەربارەی ئیسلام هەیە لە حاڵێك دا کە ئیسلام زۆر دوورە لەو مەفهووم و تەعریفە کە دەڵێ دین دەوڵەتی تێدا نیەو شەریعەت و سیاسەت لێك جیان !!

بۆیە زۆر پێویستە ئێمە خەڵکی خۆمان لەو ڕاستییە تێبگەیەنین کە دینی خوای پەروەردگار دینێکی گشتگیرە، دینێکی هەمەلایەنەو تێرو تەواوە، وەکو خوا بۆخۆی دەفەرموێ: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِينًا﴾ (المائدة ـ٣) بەڕاستی ئەو دینەی خوای پەروەردگار بەرنامەیەکی تێرو تەواوە، بۆ بوارەکانی جیهان بینی، ئیمان و عەقیدە، عیبادەت، ئەخلاق و ڕەوشت، دروستبوونی خێزان، بۆ هەموو ئەمانە ئیسلام خاڵی خستۆتە سەر پیت و هیچ کەلێن و بۆشایی نەهێشتۆتەوە، بەڵام بۆ بوارەکانی دیکەی وەك: سیاسەت و حوکم و جەنگ و ئاشتی و مەسەلەی ئابووری و ئەو لایەنانەی دیکە کە پەیوەندییان بە لایەنی ماددی ژیانەوە هەیە، زیاتر هێڵی گشتی داناون، بۆ ئەوەی دەست و پێی خەڵك نەبەستێ بە سیستەمێکی دیاری کراوەوەو بەپێی زەمان و کات و شوێن و پێشکەوتنی مرۆڤایەتی و هەلومەرجەکان مسوڵمانان بتوانن لە سنووری شەرعدا بۆ بەڕێوەبردنی کاروبارو ژیانیان ئیجتیهادی تازە بکەن.

که باسی گشتگیریی ئیسـلامیش دەکەین مەبەستمان ئەوەیە کە ئیسلام باس لە هەموو لایەنەکانی ژیان دەکات و چارەسەرو دەرمانی بۆ هەموو گرفت و دەردێك داناوە، چونکە خوا (جلَّ شأنه) کە دروستکەری هەموو بوونەوەرەو ڕابردوو ئێستاو داهاتووی ئینسان و شتەکان دەزانێ هەر ئەویش چاك دەزانێ، چ شتێك بە کەڵکی ئینسان دێ و دەگونجێ بۆ ئەوەی ببێتە بەرنامەی ژیانی، وە دەزانێ چ شتێك لەگەڵ سروشت و فیطرەتی ئینسان دەگونجێ، بۆیە ئەو دینەی پەروەردگار بۆ ئینسانی ناردوە تێرو تەواو و بێ کەم وکوڕی یە لە هەموو بوارەکانی عەقیدەیی و سـیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و ...... هتددا وە خوای پەروەردگار لە سێ سووڕەتان دا لە سورەتی (التوبة)ـ٣٣ و (الفتح)ـ ٢٨ و (الصف)ـ ٩ یەك ڕستەی دووبارە کردۆتەوە کە دەفەرموێ: ﴿ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ ﴾ واتە: خوا (جل شأنه) ئەو کەسەیە کە پێغەمبەری خۆی ڕەوانە کردوە بە ڕێنمایی و بەرنامەی ڕاسـتەوە، لێرەدا خوای زانا ئیسلامی بە دوو وشە پێناسـە کردوە (هدى) و (دین الحـق)، کەواتە پێغەمبـەر (علیه الصلاة والسلام) دین و شـەریعەتێکی هـێنـاوە کە پەروەردگار بە دوو وشە پێناسەی کردوە:

یەکەم: (هـدى)

دووەم: (دین الحـق)

دیارە ئەو دوو شتەش لێك جودان، (هدى) بریتیە لە لایەنی شەخصی و تایبەتی دینداریی، چونکە ئیسلام پێش ئەوەی ببێتە سیستەم و بەرنامەی ژیان، دەبێتە هیدایەت بۆ ئینسان و دەبێتە ئیمان و عەقیدەو ئەخلاق و ڕەوشت و ڕەفتارو لە شەخصدا ڕەنگ دەداتەوە، دوایی ئەو شەخصانە بە هەموویان ژیانی خۆیان دەگۆڕن و بەو شێوەیە ڕێکی دەخەن کە دینی حەقی خوا دەیخوازێ، ئەوکاتە دینی حەقی خوا دێتەدی، کەواتە هیدایەت لە تاکدا بەرجەستە دەبێ و دینی حەقیش لە کۆمەڵگادا بەرجەستە دەبێ، کە ئەم ڕاستییە زۆربەی خەڵکی لە مێشکیدا کاڵ بۆتەوەو نەماوە، وە عەلمانییەکانیش بەزۆری لێرەوە دزەیان کردۆتە نێو دڵ و مێشکی خەڵك و دەیانکەن بە دیموکراسی و عەلمانی و سۆسیالیستی و دەیانکەن بە چەپی و ڕاستی و ڕوویان پێ لەملاو لەولا دەکەن، خەڵکەکەش پێی وایە هەر مسوڵمانەو نازانێ کە مسوڵمانەتی ئەوەیە تۆ لە هەموو شتێکدا ملکەچی خوا بی، لە ژیانی تاکی و خێزانی و لە ژیانی کۆمەڵایەتی و تێکڕای لایەنەکانی دیکەدا، وە ئەو شەریعەتە کە خوا ناردوویەتی بە پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) دا تەنیا پەیوەندی بە کاروباری شەخصی و تایبەتییەوە نیە وەکو کە لە ئەورووپا دینی عیسی (علیه الصلاة والسلام) دوای تەحریف و گۆڕانی وای لێهات، بەڵکو ئەودینەی (محمد المصطفى) (علیه الصلاة والسلام) هەم هیدایەت و هەم دینی حەقە، هەم بەتاك جێ بەجێ دەکرێت و هەم بە کۆمەڵ و میللەت.

١٤- قسـەکردن لەسەر بابەتەکانی ڕۆژو مەسـەلە زیندووەکان
(التطُّرق الـى المسـائل اليوميـة والقضـايا الحيَـويّـة)

ئەگەر سەیری سیـرەی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام)و جێنشـینە سەر ڕاسـتەکانی (خوا لێیان ڕازی بێ) بکەین، هەرکاتێـك بابەت و ڕووداوێك یان کارەسـاتێك بووبێت یان شتێك هاتبێتە پێش، ئەگەر جومعەش نەبووبێ خەڵکیان لە مزگەوت کۆکردۆتەوەو دەربارەی ئەو گۆڕانکاریی و ڕوداوو مەسەلەیە قسەیان کردوە، وەکو پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) لە مەسـەلەی ڕۆژگیـراندا دوای ئەوەی کە نوێژی ڕۆژگیرانیان کرد وتاری داو فەرمووی: (مانگ و ڕۆژ دوو نیشانەن لە نیشانەکانی خوا بۆ مردنی کەس و بۆ ژیانی کەس ناگیرێن بەڵکو ئەوە دوو نیشانەی خوای پەروەردگارن...)[(١١)] هەر ڕووداوێك و هەر مەسەلەیەك بووبێ پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) وە خەلیفەکان (خوا لێیان ڕازی بێ) قسەیان لـێکردوە بە تایبەتی لە وتاری جومعەدا، کەواتە وتاری جومعە دەبێ قسەکردن بێ دەربارەی ژیانی خەڵك و ئەو ڕووداوانەی کە لە ژیانی خەڵکدا ڕوو دەدەن، جا بۆیە ئێمە لە یەکێ لە بنەماکاندا باسمان

(١١) وەك لە (صحيح البخاري)دا هاتووە چونکە لەو ڕۆژەدا کە (خۆر) گیرا بوو، (إبراهیم) ی کوڕی بچووکی پێغەمبەریش ﷺ کۆچی دوایی کردبوو، جا هەندێك لە مسوڵمانان پێیان وابوو کە ئەو دوو ڕووداوە پێکەوە پەیوەسـتن و پێغەمبەری خواش ﷺ بۆی ڕوون کردنەوە کە هیچ پەیوەندییان پێکەوە نیە!

کرد کە بنەمای دووەم بوو وتمان دەبێ وتاربێژ ـ خطیب ـ زۆر شارەزا بێ بە ژیانی خەڵك ئێستا جاری وا هەیە مامۆستایەکی بەڕێز کە ئەهلی عیلمەو بە ئیسلام شارەزایە، بەڵام نازانێ لەنێو خەڵکدا چ دەگوزەرێ، ئنجا کە نازانێ چ باسە، ناشتوانێ تەفاعول بکا لەگەڵ ژیانی خەڵکەکەو خاڵیان بۆ بخاتە سەر پیت و ئەو نەخۆشی و کەم و کوڕییـــــانەی هەیانن چارەسەریان بۆ دابنێ، بەڵکو هەر نازانێ کوێیان دێشێ وە ناشزانێ چییان بەسەر هاتوەو وەزعیان چی لـێ‌هاتوە!.

بۆیە بەڕاستی قسەکردن لەسەر بابەتەکانی ڕۆژ وە ئەو مەسەلانەی کە زیندوون وە خەڵك پێیانەوە خەریکەو گرفتارە پێویستە، جا خێربن یان شەڕبن، شەرت نیە ئێمە هەر ڕەخنە بگرین لە خەڵك، جاری وا هەیە پێویست دەکا هانیان بدەین، بۆ وێنە لە مانگی ڕەمەزان دا کە دەبینین خەڵکی بە گشـتی قۆڵیان لە طاعەت هەڵماڵیوە بە تایبەت خەڵکی شاری هەولێر جێی ئەوەن زۆر مەدح بکرێن و سوپاس بکرێن و تەقدیر بکرێن، یان بۆ نموونە ئێمە کاتی خۆی خۆپیشاندانمان کرد لە دژی ئەو کەسانەی کە بەرانبەر بە پێغەمبەر (علیە الصلاة والسلام) بێ ئەدەبییان کردبوو، بەڕاستی جێی خۆی بوو کە زۆر مەدحی خەڵکـــی مسوڵمانی شاری هەولێر بکرێ، وە هەروەها ...... واتە: خەڵك ئەگەر شتی باشیان کرد، بگوترێ باشتان کرد، جا نەك هەر خەڵك، ئەگەر دەسەڵاتداریش شتێکی باش دەکا بڵێ فلان شتەت باشە، دەستتان خۆش بێ شتێکی زۆر

چاکە خوا پادشتتان بداتەوەو سوپاستان دەکەین، هەرچەندە ئەرکی خۆشتانە، وە ئەگەر شـــتێکی خراپیشیان کرد بگوترێ: فلاّن شـــتەتان خراپە، واتە بە چاك بلێین چاك و بە خراپیش بلێین خراپ.

هەر شتێکیش لە نێو خەڵکدا ڕوودەدا خراپ و چاك هەڵوێستمان لە بەرامبەریـــــــــدا هەبێ بە پێی توانای خۆمان، بەلاّم ئاگامان لە بریندارکردنی شەخصی بێ، لە (صحيح)ی بوخاریدا هاتوە کە پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) کاتێك کەسانێك هەڵەیەکیان دەکرد قەت ڕوو شکێنی نەدەکردن، کە بلێ فلاّن کەس وایکرد، بەڵکو دەیفەرموو: (ما بال أقوام يفعلون كذا وكذا) کەسانێك هەن بۆ ئاواو ئاوا دەکەن؟!، واتە: پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) ئەگەر ویستبای ئاماژە بکا بەهەڵەی خەڵك هیچ کەسی بریندار نەدەکرد، بەڵکو بەگشتی شتەکەی باس دەکرد، بەڕاستی ئەوە شتێکی زۆر گرنگە، چونکە هیچ کەسێك نیە هەڵە نەکات، وەك پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) دەفەرموێ (كل بني آدم خطاء وخير الخطـــــائين التـــوابون) (رواة الترمذي والأمام احمد)، واتە: هەموو ئادەمیزادەکان هەڵەدەکەن باشترین هەڵەکەرانیش تۆبەکەرانن.

١٥- جەخـت کردن لەسـەر عەقڵ ڕۆشـن کردنەوەو دڵ بێـدار کردنەوە (التأكيد على تنويـر العقـول و إِيقـاظ القلـوب)

مامۆستایانی بەڕێز! ئینسان دوو دەســـــتگای زۆر گرنگی هەن، یەکێکیان شتی پێی کەشف و دەرك دەکا کە عەقڵە، یەکێکیشیان شتی پێ قبووڵ و ڕەفز دەکا یان شتی پێ خۆش دەوێ و پێی دەبوغزێنێ کە دڵ و دەروونیەتی، جا فەیلەسووفەکان خاڵی لاوازیان ئەوەبووە کە پشتیان تەنیا بە هۆشیارکردنەوەی عەقڵی خەڵك بەستوە، بۆیە سەیردەکەین ئەفلاطـوون کۆماری خۆی نووسیوەو ئەرستۆو ســـــوقراط شـــتیان نووسیوە، لەگەڵ هەبوونی هەڵەو پەڵەدا شتی باشیشیان نووسیوە، بەلاّم ئەو شتە باشانە لە ژیانی خەڵکـــــدا وەکو پێویست ڕەنگیان نەداوەتەوە، چونکە تەنیا قسەیان لەگەڵ جیهازی عەقڵی ئینســـــاندا کردوە کە ئەوە خاڵی لاوازی فەیلەسـووفەکان بووە، خاڵی لاوازی ئەهلی تەصەووفیش ئەوەبووە کە زیاتر سەرو کاریان لەگەڵ دڵ و دەروونی خەڵك دابووە لەسەر حیسابی عەقڵ و بە تەنیا لەگەڵ دڵی خەڵکـــــدا خەریك بوون. بەلاّم ئاخر دڵ و دەروونێك کە عەقڵێکی ڕۆشنی نەبێ بەهەڵەدا دەچێ، بۆیە سەیر دەکەین لە ڕێی تەصەووفەوە (شطحات)و قسەی بێ سەروبەرو ئەفسانەو بیدعەی زۆر هاتۆتە نێو مسـولْمانەتی یەوە.

بەڵێ ئیسلام لەگەڵ عەقڵ دەدوێ بۆ ئەوەی ڕۆشنی بکاتەوەو لەگەڵ دڵیش دەدوێ بۆ ئەوەی بێداری بکاتەوە، وە بەڕاستی دەبێ عەقڵ ڕۆشن بێتەوە بەزانیاری ڕاست و بە ئایەتەکانی خواو فەرمایشتەکانی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) وە دڵیش هۆشیارو بێداربێ بۆ ئەوەی ئەو ئینسانە پاڵ پێوە بنێ بۆ شتی چاکە بە هۆی ڕێنمایی عەقڵەوە، بۆیە سەیر دەکەین خوای پەروەردگار کە باسی ئەرکەکانی پێغەمبەر دەکا (علیه الصلاة والسلام) لە چوار شوێن لە قورئاندا بەیەك شێوە باس دەکا، لە دوو شوێن لە سوورەتی (البقرة)و لە شوێنێك لە سوورەتی (آل عمران)و لە شوێنێك لە سوورەتی (الجمعة)، وە ئەرکە سەرەکییەکانی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) لە چوار شـــتاندا کورت دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ﴾ (آل عمران ـ١٦٤، الجمعة ـ٢) لە شوێنێکی دیکەشدا دەفەرموێ: ﴿ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ﴾ (البقرة ـ١٢٩) ئەوەی کە گرنگە ئەوەیە ڕستەی (يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ)ی لە هەموو شوێنان لە پێشەوەیە، چونکە پێشێ دەبێ تۆ عەقڵی خەڵك ڕۆشن بکەیەوە بە ئایەتەکانی خوا، چونکە ئەگەر خەڵك بە عەقڵ تێنەگا، نازانێ بەدڵ چی خۆش بوێ و ڕقی لە چی بێ، چی قبووڵ بکاو چی ڕەفز بکا!! دوای ڕۆشن بوونەوەی عەقڵ بێگومان پێویست بە تەزکیەی نەفسیش دەکا، بۆ ئەوەی ئەو زانیارییانە بە تەنیا زانیاری زەینی و زانیاری ساردو سڕی نێو مێشك نەبن، وەك ئەوەی فەیلەسووفەکان، بەڵکو

بچنە نێو دڵەوەو زانین بگــــۆڕێ بۆ توانین و حاڵی بوونەکە ببێتە حاڵ، وە ئینسان بجووڵێ، وە بە پێی ئەو زانیارییانە کە لە مێشکیدا کۆبوونەوە دڵەکەشی ڕۆشن و بێدار بێتەوەو ئەو ئینسانە بجووڵێ بەرەو ئەو شوێنەی کە شەرع دەفەرموێ.

١٦- گۆڕینی فۆنەتیك و شێوەی دەنگ لە بـەرزو نزم کردندا بە گوێرەی بـابەت (تغییر نبرة الصوت رفعاً وخفضاً حسبَ المقامْ)

یەکی دیکە لە بنەماکانی وتاربێژیی کە پێویستە وتاربێژ گرنگیی پێبداو ڕەچاوی بکا، بریتیە لەوە کە بە پێی قسەو باسەکانی سەر مینبەر وتاربێژ دەنگ و شێوازی دەربڕینی خۆی بگۆڕێ، هەمووتان دەزانن یەك تایم بوونی هەرشتێك ئینسان ماندوو دەکا، بۆیە پێچەوانەی حیکمەتیشە لە کاتێکدا بابەتێك پێویستی بە تووڕەبوون و حەماسەت هەبێ ئەو بە نەرم و خـــاوی بیلێ، وە کاتێك باسی شــــتێك پێویستی بە حوزن و دڵ نەرمیی بێ، دڵ نەرمییت پێوە دیارنەبێ، واتە بە پێی بابەتەکان ئینسان دەبێ دەنگی بەرزو نزم بکاو بیگۆڕێ، نەك شێوەی قسەکانی لە سەرەتاوە تا کۆتایی یەك شێوە بێ، چونکە بەڕاستی جاری وا هەیە وتاربێژ کە دەچێتە سەر مینبـــــەرو لە یەك تایم دەســـت پێ دەکا تا لـێدەبێتەوە، بیسەرەکانی خۆی و نوێژخوێنەکان زۆر تووشی مەلەل و ماندووبوون دەکا، بۆیە وتاربێژ دەبێ لە وتارەکەی بزانێ، کە جاری واهەیە بابەتێك پێویستی بەوە ناکات ڕقی خۆت هەڵســـێنی و حەماسەتت بەرزبێتەوە، وامەکە، کە پێویستی بە عەطف و بەزەیی دەربڕین بکا با ئەو عەطف و بەزەیی یە لەوکاتەدا لە قسەکانتدا ڕەنگ بداتەوە، کە پێویستی بە قسەیەکی هێواش بکا، بە هەمان شێوە وا بکە، جاری واش هەیە نەخێر

پێویستی بە شێوەیەکی دیکە دەکا لە توندی و تووڕەیی لەو کاتەشدا بە پێی پێویستی شوێنەکە قسە بکە، کەواتە بەپێی بابەتەکان دەنگ و شێوەی دەربڕینت بگۆڕە کە ئەوەش هەر دەگەڕێتـــــەوە بۆ حیکمەت و لێزانیـــــی.

١٧- خۆپاراستن لە وشەو تەعبیری سووك و نەگونجاوو هەڵسوکەوتی نەشیاو (تجنب التعبيرات المشينة والتصرّفات غير اللّائقة)

ئەمەش بنەمایەکی گرنگی وتاربێژیی یەو وتاربێژ پێویستە لە خۆیدا بیهێنێتە دی و کە خۆی بپارێزێ لە وشەو تەعبیری سووك و ناشیرین و هەڵسوکەوتی نەشیاو، دیارە لێرەدا مەبەستم لە کاتی وتاردانە بە تایبەت، ئەگەرنا هەمیشە مسوڵمان دەبێ هەر بە نەزاکەت و سەنگین بێت، وەك: پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) لە پێناسەی ئیمانداردا دەفەرموێ: ((ليس المؤمن بالطعّان ولا اللّعان ولا الفاحِش ولا البذيِّ))[١٢]، واتە ئیماندار توانج لێدەرو لەعنەتکارو جنێودەرو زمان پیس نیە، بەڕاستی دەبێ زۆر وریابین وتاربێژ نابێ وشەی بێنەزاکەت لەسەر مینبەری پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) بەکاربێنێ، وە نابێ وتاربێژ قسەو ڕەفتاری وا بکات کە خەڵکی عەوام ڕەخنە بگرێ کە چۆن ماموستا دەبێ باسی فلان وشەیە بکات! چۆن دەبێ باسی فلان بابەتە بکرێ لەسەر مینبەری پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام)؟! وتاربێژ دەبێ زۆر وریابێ، جاری واش هەیە وشەیەك لە شوێن و ناوچەیەك ناشیرینە، بەڵام لە شوێن و ناوچەیەکی دیکە ناشیرین نیە، دەبێ ئینسان لەوەش

(١٢) رواه أحمد و البخاري في الأدب و ابن حبان و الحاكم و صحَّحه السيوطي.

ئاگادار بێ، ئینسان دەبێ عورفی خەڵکی لەبەرچاو بێ، مامۆستایان دەبێ ئاگاداربن کە یەکێ لە سەرچاوەکانی یاسادانان بریتیە لە عورف و باوی خەڵك، عورفێك کە لەگەڵ ئایەتەکانی قورئان و فەرمایشـــــتەکانی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) دژ نەوەستێ، دەبێ ڕیعایەت و ڕەچاو بکرێ، جا بەڕاستی زمان پاکیی و ڕەوشـــــت جوانیی و بە ویقاریی و بە نەزاکەتی وتاربێژ زۆر دەور دەبینێ لە دروستبوونی کەســـــایەتی و کاریگەریی قسەکانیدا، ئنجا مەبەستم لە هەڵسوکەوتی نەشیاو ئەوەیە وتا ربێژ دەنگی زۆر بەرز نەکاتەوەو زۆر دەستی نەجووڵێنێتەوە یاخود زۆر خۆی بەم لاو لادا نەباو ئەگەر شتێك مایەی پێکەنین بوو بە قاقا پێنەکەنێ وە هەروەها...... ئەم شتانە لە وتاربێژ ناوەشێنەوە.

١٨- بوێریی و حەق بێژیی (الجرأة و قول الحق)

پێویستە وتاربێژ بە حیکمەت و لێزانیی یەوە ئەوەی بەهەق و ڕاستی دەزانێ بیلێ هەر قسەو بابەتە لە شوێنی خۆیداو بە دادگەریـــــــی و ئینصافەوە، وە لە ڕووی دڵسۆزیی و پەرۆشەوە، بە تەئکید وتاربێژ دەبێ حەق بێژو بوێر بێ، ئەگەر وتاربێژ نەوێرێ هەق بڵێ با نەچێتە سەر مینبەری پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بەڕاستی مینبەرو دوانگەی پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) بۆ ئەوەیە کە حەقی لەسەر بگوترێ، بەڵام بە ئینصافەوە، خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَبْخَسُواْ النَّاسَ أَشْيَاءهُمْ﴾ (الشعراء-١٨٣) واتە: شتی خەڵك بەکەم مەگرن، بێگومان ئەمە مەوریدەکەی تایبەتە بەڵام مەدلولەکەی گشتی یە، زانایانی (اصول) دەڵێن:(ان خصوص السبب لايمنع شمول المعنى)[١٣] کەواتە: ئەگەر یەکێك چاکەیەکی هەیە، با بە دادگەری چاکەکەشی باس بکەین و خراپەکەشی باس بکەین، ئەگەرنا دەبێ حەق بگوترێ، بەڵام لە ڕووی دڵسۆزی و پەرۆشەوەو ئێمە مەبەستمان ئەوە نەبێ خەڵك بشکێنین و خەڵك ناشیرین بکەین، یان تەشـهیر بە خەڵك بکەین، جا حکوومەتە، خەڵکە، حیزبە، کەسێکی تایبەتە، بەڵکو مەبەستمان دڵسۆزیی و پەرۆشیی بێ، بەڕاستی مامۆستایان! ئەو حاڵەتە نەفسیەی کە ئینسان بۆ خۆی هەیەتی زۆر

---

(١٣) واتە: تایبەت بوونی هۆ، ڕێ لە گشتگیربوونی واتا ناگرێ.

كاريگەرە لەسەر ئەو شوێنەوارە كە بەجێی دێڵێ و ئەگەر ئينسان دڵی خۆی پڕبكا لە ڕق وكينە بەرانبەر بەو خەڵكەی كە قسەيان ئاڕاستە دەكا، قسەكەی كاريگـــــەری نابێ و ئەوانيش لە بەرانبەردا ڕق و قين دروست دەكەن، جا ئەگەر هی واهەبێ لێی بوەشێتەوە كينەی هەبێ و خۆبەزل گريی و حەســـــەدی هەبێ، بەلاّم مامۆستاو وتاربێژی ئايينی ئەوەی لـێ ناوەشێتەوە كە لەســـــەر مينبەری پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) دەوەستێت و ئايەتی خواو فەرمايشتی پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) دەخوێنێتەوە، نابێ كينەو بوغزو غەرەز پاڵی پێوە بنێ وە نابێ لە قسەكانيدا بێ ئينصاف بێ، خوای پەروەردگار دەفەرموێ **(وتواصوا بالحق)** يەكتر ڕادەسپێرن بە حەق، واتە دەبێ لەنێو خۆماندا يەكتر ڕابسپێرين بە حەق گوتن، وە پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) لە فەرمودەيەكدا كە (ابو داود و احمد) ڕيوايەتيان كردوە، دەفەرموێ: ((افضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائر)) لە ڕيوايەتی ديكەدا هاتوە كە هەر (ابوداود و احمد) ڕيوايەتيــــان كردوە دەفەرموێ: ((سيد الشهداء حمزة)) يان ((افضل الشهداء حمزة، ورجل قام الى سلطان جائر فأمرهُ ونهاهُ فَقَتَلْه))، بەڕاستی ئەم دوو فەرمايشتە زۆر جێی لـێ ورد بوونەوەن، ئێمە زۆرجار وادەزانين كە جيهاد تەنيا بريتيە لەوەی كە تەقە بكەی، بەلاّم لێرەدا پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) دەفەرموێ: ((أفضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائر)) گەورەترين جۆری جيهادە نەك هەر جۆرێك لە جيهاد، بەڵكو

گە ورەترين جۆری جيهاد بريتيه لە: قسەيەكی حەق لەلای دەسەڵاتدارێكی ستەمكار، چونكە ئەگەر ئەو قسە هەقە هەبێ خەڵك وشيار دەبێتەوە، بەڵام ئەو قسە حەقە دەبێ باجيشـــــی لەســـەر بدرێ، بەڵام خەڵك بەو قسە حەقەوە دەمێنێتەوە، ئەگەر قســـــەی حەق و هەڵوێســـــتی حەق و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ (باطل) و ئەهلی جەورو ستەمدا نەما، مانای وایە وەكو پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) دەفەرموێ[١٤]: ((إذا رأيت أمتي تهابُ أن تقول للظالم أنت ظالمٌ فَقَدْ تُودِّع منها)) واتە: ئەگەر ئوممەتی منت بينی دەترسا لەوەی بە زاڵمێكی بڵێ تۆ زاڵمی ئەوە خوا حافيزی لــێ كراوەو هيچی بەسەر هيچەوە نەماوە، ئنجا دەفەرمـــــوێ: گەورەی شـــەهيدان حەمزەيە، وە پياوێك كە هەڵدەســـتێ بۆ لای دەسەڵاتدارێكی ستەمكار فەرمانی پێدەكا بە چاكەو نەهی لــێدەكا لە خراپەو ئەويش دەيكوژێ، ئەو كەسە لەگەڵ حەمزەيەو لە دوای حەمزەوە دێت ((سيد الشهداء حمزه ورجل)) لە ڕيوايەتێكی ديكە دەفەرموێ: ((ثم رجل) واتە: پلەيەك لە دوای حەمزەوە دێت (خوا لێی ڕازی بێ) حەمزەش پێغەمبەر (عليه الصلاة والسلام) بە (سيد الشهداء)ی ناو ناوە، كە ئەوە شتێكی زۆر گەورەيە، كەواتە ئێمە بەوە كە (أفضل الجهاد) ئەنجام دەدەين و دەچينە ڕيزی سەيدی شەهيدانەوە، باج دانی دەوێ، بەڵام ئەو باج دانە نابێ وامان لــێبكات كە لە حەق گوتن بسڵەمينەوە، ئنجا بەڕاســـتی حەق گوتنيش

(١٤) رواه أحمد. وقال الهيثمي في الجمع الزوائد : رِجالُهُ رجال الصَّحيح.

دەبێ بە شـــێوەیەکی حەق بگوترێ، خوای پەروەردگار دەربارەی قورئان لە سوورەتی (الأسراء)دا دەفەرموێ: ﴿وَبِالْحَقِّ أَنزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ (١٠٥)﴾، واتە: قورئانمان بە حەق ناردۆتە خوارێ و حەقیشی تێدایە، واتە قورئان بۆ خۆی حەقە بەلاّم شێوەی هاتنە خوارەوەکەشی حەقە، ئێمەش دەبێ حەق بلێین، بەلاّم بەشێوەیەکی حەقیش ئەو حەقە بلێین، وەکو یەکێ لە زانایان دەفەرموی: (أُؤْمُرْ بالمعروف وانْهُ عن المنكــر لا بالمنكـــر) واتە: فەرمان بە چاکە بکە بە شێوەیەکی چاك، وە قەدەغەی خراپە بکە بەلاّم بە شێوەیەکی خراپ نا.

١٩- ئامادەیی باجـدان لەسـەر هـەقبێژیی و پێشـان نەدانی لاوازیی و پاشـەكشـە (الأستعداد لدفع ضريبة قول الحـق و عـدم إظهـار الضعف والتـراجع)

بەڵێ برایانی بەڕێز!

دەبێ بابای هەقبێژو بوێر، دڵنیابێ كە لەسەر هەقگوتنەكەی دووچاری كێشەو گرفت و سەرئێشە دێ و ئەهلی زوڵم و ستەم و خراپە لە بەرانبەر هەقگوتنەكەیـدا كاردانەوەیان دەبێ جا زوو یان درەنگ، هەر بۆیەش خوای كاربەجێ لە سـوورەتی (العصر)دا پاش ڕسـتەی (**وتواصوا بالحق**) فەرمـوویەتی: (**وتواصوا بالصَّبر**) چونكە خوای زاناو شـارەزا (سبحانەو تعالی) زانیویەتی كە هەق بێژیی گرفت و كێشەو دەردەسـەریی لە لایەن ئەهلی باطیلەوە بۆ هەقبێژان پەیدادەكات و ئەوانیش پێویستە بە قەڵغانو سوپەری خۆڕاگریی (صبر) بەرەنگاری كاردانەوەی ئەهلی باطیل ببنەوە، دیسان هەر بۆیەش (لقمان) -خوا لێی ڕازی بێ- لە ئامۆژگاریكردنی كوڕەكەیدا پاش باسكردنی فەرمان بە چاكەو ڕێگری لە خراپە، یەكسەر باسی خۆڕاگریی و دامەزراویی دەكات لە بەرانبەر بەڵاو گرفتاریی یەكاندا، وەك فەرموویەتی: ﴿ **يا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ** ﴾ (لقمان ـ١٧)، واتە: ئەی كوڕیژگەم ! نوێژ بەرپابكەو فەرمان بە چاكە بكەو ڕێگری لە خراپە بكە،

وە لە بەرانبەر ئەوەدا كە تووشت دەبێ وە بەسەرت دێ خۆڕاگربە، بێگومان ئەوە ـ واتە خۆڕاگـــريى لە بەرانبەر بەڵاو گرفتارييدا ـ لەو كارانەيە كە پێويستى بە عەزم و ئيرادەى پتەو دەكات!

ئنجا گومانيشـــى تێدانيە كە لە كاتێكـــدا ئينسان چاوەڕوانى تاقيكرانەوەو بەڵاو گرفتارى دەكات لەكاتى تووشبوونيدا ناشڵەژێ و هاوسەنگى (توازن)ى خۆى لەدەست نادات پاشانيش سســـتيى و لاوازى ڕووى تێناكات و لە كاتى ناڕەحەتى و گرفتاريدا پاشەكشە ناكات!

ئاشكراشە كە كەسێك تەحەمولـى باج (ضريبة)دان نەكات و لەگەڵ يەكەمين ناڕەحەتيدا بەچۆك دابێ و بشڵەژێ و بلەرزێ:

يەكەم: لەسەر هەقـــگوتنەكەى قەرزدار بۆتەوەو كۆتايى هەڵوێستە هەقەكەى خۆى بە هەڵوێســـتێكى (باطل) هێناوەو سەرەتا باش ڕاساوە، بەڵام لە نيوەى ڕێييەدا كەوتوەو پساوەو پێى نەماوە.

دووەم: وە ئيسپاتى كردوە كە هەقگوتنەكەى يەكەميشى تەنيا دڵگەرم بوونێكى كاتيى و حەماسە هەڵسانێكى بێبەرنامە بووەو پێشينان گوتەنى (سوار نەبووە بەڵام ئەسپ هەڵى گرتوە).

بۆيە هەركات هەقمان گوت و بوێريى و ئازايەتيمان نيشاندا لەسەر مينبەرى پێغەمبـــەرى خوا ﷺ با كە لەمينبـەريش هاتينە خوار هەڵوێستى بوێرانەو جوامێرانەى خوار مينبەرى پێغەمبەريشمان ﷺ هەر لەبەرچاو بێت و با ئەگەر لە هەقبێژيـــدا چاومان لێكردەوەو

کردوومانەتە سەرمەشق، لە خۆڕاگریی و تەحەمولی سەختیی دژوارییەکان و باجدانی هەقبێژیی و شوێنکەوتنی هەقیشدا هەر چاوی لێ بکەین و بیکەینە سەرمەشق، نەك تەنیا لە بواری قسەو وتاری سەر مینبەردا شوێنی بکەوین و لە بواری کارو هەڵوێستی خوار مینبەردا شوێن پێی بزر بکەین، چونکە: ﴿ **لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ** ﴾ (الأحزاب ـ٢١). هەموو هەڵسوکەوت و کردەوەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ دەگرێتەوە.

لە کۆتاییش دا دەڵێم:

لەڕاستیدا کەسێك کە پاش چوارقسەی هەق و ڕاست گوتن، بە چوار قسەی ناخۆش و هەڕەشەو گوڕەشە یان ماوەیەك زیندان و چەند زللەو قەمچییەك بشڵەژێ و خۆی و دۆستانی زۆر سەغڵەت بکات و ...... هتد، بەو هەڵوێستە لاوازو بێ خێرەی هێندە ئیسلام و مەلاو مزگەوت ناشیرین دەکات، ئەگەر دەساڵان هەقی گوتبێ خۆی قەرزدار کردۆتەوە و کارێکی کردوە کە قازانجی سەری مایەی خواردوە!

بۆیە ئەگەر هەر کامێکمان کە لەسەر مینبەری پێغەمبەری خوا ﷺ وتار بۆ خەڵکی دەدات و ئامۆژگاری مسوڵمانان دەکات ئەم دووعایە بکات شتێکی زۆر بەجێیە:

خوای پەروەردگار!

یارمەتیم بدە کە ئەو قسەباشانەی لەسەر مینبەر بۆ خەڵکی یان دەکەم کە هــاتمە خوارێ بە کردەوەی خراپ و هەڵوێستی نالەبارو هەڵسوکەوتی ناهەموار هەڵیان نەوەشــــێنمەوەو پەندی (وەستای قسان و کۆڵــەواری دەستان) م بەسەردا نەچەسپێ و نەکەوینە بەر حوکمی ئایەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۞ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ !﴾ (الصف ـ٢،٣)، وەسەرەنجام خەڵکێك بەهۆی وتارو قسەی باشی ئێمە بچێتە بەهەشــت و خۆشمان بەهۆی کردەوە و هەڵوێستی خراپمانەوە بچینە دۆزەخ!

٢٠- وتاربێژ دەبێ خاوەنی کەسایەتیەکی پاك و چاك و ڕاست و دامەزراو بێ (ینبغی للخطیب أن یکون ذا شخصیة نزیهة طیبة مستقیمة)

مامۆستایانی بەڕێز!

بەڕاستی قسەو ڕەفتارو هەڵوێستی ئینسان بەشێکە لە کەسایەتی ئینسان، ئینسان خۆی کەسایەتی یەکەی چۆن بێ قسەو هەڵسوکەوتەکانیشی هەروادەبن، دیارە زۆربەی مامۆستایانی ئێمە دەبێ سوپاس و ستایشی خوایان لەسەر بکەین، لە پاکی و نەزاهەت و ڕاستیی، بەڵام وتاربێژ دەبێ زۆر ئاگای لە کەسایەتی خۆی بێ و ئەوەی بە قسە لە شتی چاك دەیڵێ خۆی بە کردەوە جێبەجێی بکات و خاوەنی سیفەتی بەرزو پەسندی ئیسلامی بێ و، نموونەی پاکیی و ڕاستیی و تەواویی ئیسلام بێت و خووڕەوشتی بەرزو پەسەند لە خۆیدا بکاتە حاڵەتێکی چەسپیو، لە بواری خواپەرستی و عیبادەتی شەخصی و هەڵسوکەوت و دنیا بەکەم گرتن و دادگەریی و خۆپاراستن لە شتی خراپ و ناڕەواو پابەندیی بە شەرعەوە لەسەر ئاستی خێزان و پەروەردەکردنی منداڵ و ..... هتددا، چونکە وتاربێژ هەتا بۆخۆی چاکتر بێت قسەکانی کاریگەرییان زیاتر دەبێ لەسەر خەڵك، وە دەبێ هەوڵ بدات لە تەعامول

لەگەڵ خاوو خێزان و دەرو جیـران و گەڕەك و هاوشـــاری و خەڵکیدا بە گشتی، هەڵسوکەوتی سەرچاوەی گرتبێ لە شـەریعەتی خوا، بۆ ئەوەی لە وتـــارو بانگەوازدا سەرکەوتوو بێت و قســــەکانی جێی خۆیان بگرن و بەرهەمداربن.

هەرچەندە جاری واش هەیە ئینسان بەدەست خۆی نیە کە کوڕێکی یان کەســـــێکی خراپ دەبێ، وەك چۆن (نوح) (علیه الصلاة والسلام) پێغەمبەر بووەو کوڕەکەی کافر بووە، بەڵام ئینسان دەبێ وریابێ و ئاگای لە خۆی بێ وەکو خوای پەروەردگار دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ (المائدة ـ١٠٥)، ئەی ئیماندارینە ئاگاتان لە خۆتان بێ ئەگەر ئێوە ڕێی ڕاست گرتووبن ئەوانەی کە ڕێیان لــێ ون بووە زیانتان پێ ناگەیەنن، بەڕاستی (گۆزە چی تێدابێ ئەوەی لــێ دەڕژێ) و ئینسان قسەکەی لەقەدەر خۆیەتی و بە ئەندازەی ئەوەی کە ئیمان و عەقیدەکەی باشـــەو عیبادەتی چاکەو تەقوای باشەو تەزکیەی باشەو ڕەوشتی بەرز و جوانە، قسەکەشی باش دەبێ، کەواتە یەکەم دەبێ لە خوای پەروەردگار بپاڕێینەوە و داوای لێبکەین دوایی لەگەڵ خۆمان هەوڵ بدەین کە هەرچی زیاتر شەخسیەتی خۆمان بکەینە شەخسیەتێکی ئیسلامی، کە دەچینە سەر مینبەری پێغەمبەر (علیه الصلاة والسلام) شایستەی ئەوەبین لەسەر مینبەری پێغەمبەر ﷺ ڕابوەستین وە بەڕاستی وەك لە کتێبی (زانایان)دا باسم کردوە ئەهلی عیلم دەبێ بە عیبادەتی

زيادە و بە ڕەوشـــــتى بەرزو جوان و قورئان خوێندن و بە زيكـرو فيكرى زياترو زوهدو عەدل و بە هەموو شتێكى باش لە خەڵك جيابكرێنەوە، نەك تەنيا بەقسەكانيان، چونكە ئەگەر هەر قسەمان لە خەڵك زياتربێ، ئەوە خەڵك ناكەوێتە ژێر كاريگەرييمان و شايستەى ئەوەش نين كە لەسەر مينبەرى پێغەمبەر ﷺ بوەستين كۆتاييش بەو پەندە دێنم كە دەڵـێ: (عَمَلُ رَجُلٍ فِي ألف رَجُلٍ أَبْلَغ مِنْ قَوْلِ أَلْفِ رَجُلٍ فِي رَجُلٍ) واتە: كردەوەى پياوێك لە هەزار پياودا كاريگەرترە لە قسەى هەزار پياو لە پياوێكدا، خواى پەروەردگار وامان لێبكا كە بە كردەوەو رەفتار پێش قسەو وتار دينى خواى پەروەردگار لە خەڵك بگەيەنين .

وصلى الله على محمد وعلى اله وصحبه اجمعين

والحمد لله رب العالمين

شەمە

٢٠٠٦/١١/١١

هەولێر

نێوەڕۆك

لاپەڕە	بابەت
٧	پێشکەش بێ .
٨	پێناسەی ئەم نامیلکەیە .
٩	پێشەکی .
١٥	دەستپێك .
١٩	١) ساغیی و دڵسۆزی .
٢٢	٢) زانایی و شارەزایی .
٢٨	٣) لێزانیی و قسە ڕوونی .
٣٠	٤) ڕێکخستن و ڕیزبەندیی کردنی قسەکان .
٣٢	٥ ، ٦ ، ٧) ڕەچاوکردنی ئاست و پێویستی خەڵك و، لە گرنترەوە بۆ گرنگ چوون و، شتی تازە پێبوون .
٣٧	٨) گرنگی دانی زۆر بە ئیمان و عەقیدە .
٣٩	٩) ڕەچاوکردنی دڵخۆشکردن و ئاسانکاریی و خۆ دوور گرتن لە سڵەماندنەوەو وەزەحمەت خستن .
٤١	١٠) وریا بوون لە تێپەڕاندن و بەزایەدان .
٤٤	١١) کورتیی و پوختی و دووبارەنەکردنەوە مەگەر لەبەر پێویستییەکی گرنگ .

١٢) ڕوونکردنەوەی چەمك و وشە کلیلییەکان .	٤٧
١٣) درەوشاندنەوەی ڕاستیی: گشتگیری و هەمەلایەنیی ئیسلام.	٥٣
١٤) قسەکردن لەسەر بابەتە کانی ڕۆژو مەسەلە زیندووەکان .	٥٧
١٥) جەخت کردن لەسەر عەقڵ ڕۆشنکردنەوەو دڵ بێدارکردنەوە.	٦٠
١٦) گۆڕینی فۆنەتیك و شێوەی دەنگ لە بەرزو نزم کردن دا بە گوێرەی بابەت .	٦٣
١٧) خۆپاراستن لە وشەو تەعبیری سووك و نەگونجاوو هەڵسوکەوتی نەشیاو .	٦٥
١٨) بوێریی و هەقبیێژیی .	٦٧
١٩) ئامادەیی باجدان لەسەر هەقبێژی و پێشان نەدانی لاوازیی و پاشەکشە .	٧١
٢٠) وتاربێژ دەبێ خاوەنی کەسایەتییەکی پاك و چاك و ڕاست و دامەزراو بێت .	٧٥
نێوەڕۆك	٧٨

ئەم نامیلکەیە

بیست (٢٠) بنەمای گرنگی وتاربێژیی (الخطابة)ی تێدا خراونەڕوو کە ڕەچاوکردن و پێوەپابەندبوونیان بۆ هەر دواندەر (خطیب)ێکی سەرکەوتوو پێویستە.

دیارە ئینسانی مسوڵمانیش لەسەری پێویستە هەر ئەرك و کارێکی پێ‌ی هەڵسن بە چاکی و ڕێکی ئەنجامی بدات، چونکە خوای بەرزو مەزن (عزّوجل) لە چەندان شوێنی قورئانیدا مەدحی چاکەکاران (محسنین)ی کردووەو ڕایگەیاندوە کە خۆشی دەوێن: ﴿ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴾ (آل عمران- ١٤٨) پێغەمبەری خواش ﷺ ئاگاداری کردووینەوە کە خوا پێویستی کردوە کە هەموو شتێك بە چاکیی ئەنجام بدرێ: ((إن الله تعالى كتب الأحسان على كلّ شيء)) رواه مسلم.